

Ewa GAJDA*

DONIOSŁOŚĆ WSCHODNIEJ KODYFIKACJI JANA PAWŁA II W ASPEKTCIE KAN. 1 CIC I KAN. 1 CCEO

1. Zagadnienia wstępne

Karol Kardynał Wojtyła, wybrany na konklawe 16 października 1978 r. papieżem, przybrał imię Jana Pawła II. Pontyfikat Jana Pawła II był jednym z najdłuższych w historii Kościoła katolickiego. Nie wymaga przypomnienia, że Jan Paweł II wprowadził Kościół w trzecie tysiąclecie (*List Apostolski Tertio millennio adveniente* z 10 listopada 1994 r.)¹, a nauczanie papieskie jest niezwykle bogate. *Magisterium* papieża Jana Pawła II zawiera – co oczywiste – doktrynę katolicką, teologię moralną, teologię duchową. Główne dokumenty pontyfikatu Jana Pawła II to: 14 encyklik, 15 adhortacji apostolskich²,

* Dr, Katedra Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹ Zob. np. *La documentation catholique* [dalej jako: DC], 1994, no 2105, s. 1017–1032.

² Tj. *Catechesi tradendae* z 16.10.1979 r., DC 1979, no 1773, s. 901–922; *Familiaris consortio* z 22.11.1981 r., *Acta Apostolicae Sedis* [dalej jako: AAS] 1981, no 73, s. 81–1991; DC 1982, no 1821, s. 1–37; *Redemptoris donum* z 25.03.1984 r., AAS 1984, no 76, s. 513–546; DC 1984, no 1872, s. 401–412; *Reconciliatio et paenitentia* z 2.12.1984 r., AAS 1985, no 77, s. 185–275; DC 1985, no 1887, s. 1–31; *Christifidelis laici* z 30.12.1988 r., AAS 1989, no 81, s. 393–521; DC 1989, no 1978, s. 152–196; *Redemptoris custos* z 15.08.1989 r., AAS 1990, no 82, s. 5–34; DC 1989, no 1994, s. 984–993; *Pastores dabo vobis* z 25.03.1992 r., AAS 1992, no 84, s. 657–804; DC 1992, no 2050, s. 451–503; *Ecclesia in Africa* z 14.09.1995 r., AAS 1986, no 88, s. 5–82; DC 1995, no 2123, s. 817–855; *Vita consecrata* z 25.03.1996 r., AAS 1996, no 88, s. 377–486; DC 1996, no 2136, s. 351–399; *Une espérance nouvelle pour le Liban* z 10.05.1997 r., AAS 1997, no 89, s. 313–416; DC 1997, no 2161, s. 501–549; *Ecclesia in America* z 22.01.1999 r., AAS 1999, no 91, s. 737–815; DC 1999, no 2197, s. 106–141; *Ecclesia in Asia* z 6.11.1999 r., AAS 2000, no 92, s. 449–528; DC 1999, no 2214, s. 979–1009; *Ecclesia in Oceania* z 22.11.2001 r., AAS 2002, no 94, s. 361–428; DC 2001, no 2260, s. 1072–1109; *Ecclesia in Europa* z 28.06.2003 r., AAS 2003, no 95, s. 649–719; DC 2003, no 2296, s. 668–708. Zob. także DC 2005, Numéro spécial, s. 409.

14 konstytucji apostołskich³, 29 motu proprio⁴, 45 listów apostołskich⁵ (nie biorąc pod uwagę innych listów, katechez wygłaszanych podczas audiencji generalnych czy licznych alokucji). Wspomnieć wypada, że pięć pierwszych encyklik papież Jan Paweł II poświęcił doktrynie teologicznej (są to: *Redemptor hominis* z 4 marca 1979 r.⁶, *Dives in misericordia* z 30 listopada 1980 r.⁷, *Dominum et vivificantem* z 18 maja 1986 r.⁸). Doktrynę antropologiczną i społeczną zawierają encykliki: *Laborem exercens* z 14 września 1981 r.⁹, *Sollicitudo rei socialis* 30 grudnia 1987 r.¹⁰, *Centesimus annus* z 1 maja 1991 r.¹¹ Doktryna moralna w encyklikach Jana Pawła II jest w treści encyklik: *Verita-*

³ Tj. *Sapientia christiana* z 29.04.1979 r., AAS 1979, no 71, s. 469–499; DC 1979, no 1766, s. 551–561; *Scripturarum thesaurus* z 25.04.1979 r., AAS 1979, no 15, s. 233–235; DC 1979, no 1764, s. 454; *Magnum matrimonii sacramentum* z 7.10.1982 r., L'osservatore romano, 8.10.1982, s. 1; DC 1982, no 1839, s. 973–974; *Ut sit validum* z 28.11.1982 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 423–425; DC 1983, no 1863, s. 1069–1070; *Aprite portas Redemptori* z 6.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 89–106; DC 1983, no 1846, s. 183–189; *Sacrae disciplinae leges* z 25.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 2, s. VII–XIV; DC 1983, no 1847, s. 244–247; *Divinus perfectionis Magister* z 25.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 349–355; DC 1983, no 1864, s. 1138–1140; *Spirituali militum curae* z 21.04.1986 r., AAS 1986, no 78, s. 481–486; DC 1986, no 1920, s. 613–615; *Pastor bonus* z 28.06.1988 r., AAS 1988, no 80, s. 841–930; DC 1988, no 1969, s. 897–912 i no 1970, s. 972–979; *Ex corde Ecclesiae* z 15.08.1990 r., AAS 1990, no 82, s. 147–1509; DC 1990, no 2015, s. 934–945; *Sacri canones* z 18.10.1990 r., AAS 1990, no 82, s. 1033–1044; DC 1990, no 2018, s. 1084–1087; *Fidei depositum* z 11.10.1992 r., AAS 1994, no 86, s. 113–118; DC 1993, no 2063, s. 1; *Universi dominici gregis* z 22.02.1996 r., AAS 1996, no 88, s. 305–343; DC 1996, no 2134, s. 251; *Ecclesia in Urbe* z 1.01.1998 r., AAS 1998, no 90, s. 177–193; DC 1998, no 2178, s. 251; *Pastores gregis* z 16.10.2003 r., AAS 2004, no 96, s. 825–924. Zob. także DC 2005, numéro spécial, s. 408.

⁴ Przykładowo można by wymienić: *Apostolos suos* z 21.05.1998 r. (na temat prawnej i teologicznej natury konferencji episkopatów), AAS 1998, no 90, s. 641–658; DC 1988, no 2188, s. 751–758; *Misericordia Dei* z 2.05.2002 r. (o sakramencie penitencji), AAS 2002, no 94, s. 452–459; DC 2002, no 2270, s. 451–455. Zob. także DC 2005, numéro spécial, s. 409.

⁵ Przykładowo można podać: *Euntes in mundum* z 25.01.1988 r. (z okazji tysiąclecia chrztu Rusi), AAS 1988, no 80, s. 935–956; DC 1988, no 1960, s. 383–390; *Mulieris dignitatem* z 15.08.1988 r. (na temat godności i powołania kobiety), AAS 1988, no 80, s. 1653–1729; DC 1988, no 1972, s. 1063–1088; *Ordinatio sacerdotalis* z 22.05.1994 r. (na temat święceń jako zarezerwowanych mężczyznom), AAS 1994, no 86, s. 545–548; DC 1994, no 2096, s. 551–552; *Orientalne lumen* z 2.05.1995 r. (z okazji rocznicy stulecia encykliki papieża Leona XIII *Orientalium dignitas*), AAS 1995, no 87, s. 745–774; DC 1995, no 2117, s. 517–531; *Dies Domini* z 31.05.1998 r. (o świętowaniu niedzieli), AAS 1988, no 90, s. 713–766; DC 1988, no 2186, s. 658–682. Zob. także DC 2005, numéro spécial, s. 410–411.

⁶ Zob. AAS 1979, no 71, s. 257–324; DC 1979, no 1761, s. 301–323.

⁷ Zob. AAS 1980, no 72, s. 1177–1232; DC 1980, no 1797, s. 1083–1099.

⁸ Zob. AAS 1986, no 78, s. 809–900; DC 1986, no 1920, s. 583–612.

⁹ Zob. AAS 1981, no 73, s. 577–647; DC 1982, no 1815, s. 835–856.

¹⁰ Zob. AAS 1988, no 80, s. 513–586; DC 1988, no 1957, s. 234–256.

¹¹ Zob. AAS 1991, no 83, s. 793–867; DC 1991, no 2029, s. 518–550.

tis splendor z 6 sierpnia 1993 r.¹² i *Evangelium vitae* 25 marca 1995 r.¹³ Encyklice *Ut unum sint* z 25 maja 1995 r.¹⁴ niewątpliwie można przypisać charakter ekumeniczny. Encyklika *Redemptoris missio* wydana 7 grudnia 1990 r.¹⁵ zawiera doktrynę misjologiczną, a encyklika *Redemptoris Mater* z 25 marca 1987 r.¹⁶ dotyczy doktryny mariologicznej. Papież Jan Paweł II promulgował, osadzony w tradycji i w duchowej spuściźnie Soboru Watykańskiego II (1962 – 1965 r.)¹⁷, Katechizm Kościoła Katolickiego¹⁸.

Papieżowi Janowi Pawłowi II zawdzięczamy powołanie wielu nowych instytucji poprzez reformę Kurii Rzymskiej¹⁹. Przed wszystkim zaś papież Jan Paweł II dokonał dotychczasowej historii prawa kanonicznego tego, co dotąd nie miało miejsca. Jako najwyższy prawodawca w Kościele katolickim²⁰ promulgował dwa, obecnie obowiązujące, kodeksy prawa kanonicznego (Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r.²¹ i Kodeks kanonów Kościołów wschodnich²² z 1990 r.), przeprowadzając tym samym znaczącą reformę prawa kanonicznego i tworząc nowy *Corpus iuris canonici*²³.

¹² Zob. AAS 1993, no 85, s. 1133–1228; DC 1993, no 2081, s. 901–945.

¹³ Zob. AAS 1995, no 87, s. 401–522; DC 1995, no 2114, s. 351–405.

¹⁴ Zob. AAS 1995, no 87, s. 921–982; DC 1995, no 2118, s. 561–597.

¹⁵ Zob. AAS 1991, no 83, s. 249–340; DC 1991, no 2022, s. 152–191.

¹⁶ Zob. AAS 1987, no 79, s. 361–433; DC 1987, no 1938, s. 383–406.

¹⁷ Zob. *Le résumé officiel de la vie du Pape Jean-Paul II*, DC 2005, no 2336, s. 489. Jest to francuskie tłumaczenie tekstu w języku łacińskim, które zostało opublikowane w *L'observatore romano*, 9.04.2005. Przemówienie to wygłosił 8.04.2005 r. Monsignore Piero Marini. Tekst *Recogito* ma charakter oficjalnego dokumentu, podpisanego przez Dziekana Kolegium Kardynałów i Kardynała Kamerlinga. *Ibidem*, s. 488.

¹⁸ *Catholicae Ecclesiae Catechismus*, Città del Vaticano 1992. Katechizm został ogłoszony Konstytucją apostolską *Fidei depositum* z 11.10.1992 r.). W polskiej edycji: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 (tłum. zatwierdzone przez Komisję Kurii Rzymskiej dla Katechizmu Kościoła Katolickiego pismem z 24.10.1994 r.).

¹⁹ Zob. Jan Paweł II Pp., Konstytucja apostolska *Pastor bonus* z 28.06.1988 r., AAS 1988, no 80, s. 841–934. Zob. też *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana. Studium Romnae Rotae. Corpus iuris canonici*, t. 3, ed. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2003.

²⁰ Zob. CIC, kan. 330–335; CCEO, kan. 42–48.

²¹ *Codex iuris canonici auctoritae Ioannis Pauli Pp. II promulgatus*, Romae 1983 [dalej jako: **CIC**]. W tłumaczeniu na język polski: *Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 [dalej jako: **CIC tłum.**]. Kodeks został promulgowany przez papieża Jana Pawła II Konstytucją apostolską *Sacrae disciplinae leges* z 25.01.1983 r. Obowiązuje od 27.11.1983 r. Zob. AAS 1983, no 75, cz. 2, s. XIV; CIC tłum., s. 17.

²² *Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1990 [dalej jako: **CCEO**]. W tłumaczeniu na język polski: *Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus. Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz,

2. Jurysdykcja nad katolikami i katolickimi osobami prawnymi według kan. 1 CCEO

Prawo kodeksowe z 1917 r. było pośrednio, a nie wprost adresowane do Kościoła Wschodniego: *Licet in Codicem iuris Canonici Ecclesiae quoque Orientalis disciplina saepe referatur, ipse tamen unam respicit Latinam Ecclesiam, neque Orientalis obligat, nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt*²⁴. Niektórzy²⁵ zauważają nadto, że *de iure*

M. Dyjakowska (wydano za zgodą *Amministrazione del Patrimonio della Sede Apostolica* z 14.05.2001 r., no 344331), Lublin 2002 [dalej jako: **CCEO tłum.**]. Kodeks został promulgowany przez papieża Jana Pawła II Konstytucją apostolską *Sacri canones* z 18.10.1990 r. Obowiązuje od 1.10.1991 r. Zob. AAS 1990, no 82, s. 1044.

²³ Do reformy prawa kanonicznego, prócz obu kodeksów, immanentnie zaliczyć należy Konstytucję apostolską *Pastor bonus* z 28.06.1988 r. reformującą Kurię Rzymską. Jan Paweł II użył wyrażenia *Corpus iuris civilis* w odniesieniu do obu kodeksów oraz wyżej wymienionej Konstytucji podczas prezentacji Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich na Synodzie Biskupów, 25.10.1990 r. Zob. AAS 1991, no 83, s. 490, także w: *Communicationes* 1993, no 24, s. 13–14. Na temat podstawowych podobieństw i różnic instytucjonalnych oraz strukturalnych pomiędzy obu kodeksami zob. J. Abbas, *Two Codices in Comparison*, *Kanonika*, t. 7, Roma 1997. Por. J. Abbas, *CCEO e CIC a confronto*, *Apollinaris* 2001, no 74, z. 1–4, s. 209–256.

²⁴ Zob. *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae auctoritate promulgatus*, Romae 1918. Kodeks ten promulgował papież Benedykt XV Konstytucją apostolską *Providentissima Mater Ecclesia* z 27.05.1917 r. Kodeks obowiązywał od 19.05.1918 r. Zob. AAS 1917, no 9, cz. 2, s. 8 [dalej jako: **CIC B**].

²⁵ Zob. CIC B, kan. 1 w związku z kan. 12 i 87 CIC B. Por. CIC, kan. 11; CCEO, kan. 1490. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. dotyczył – co do zasady – tylko Kościoła łacińskiego [*unam Latinam Ecclesiam*], a wyjątkowo [*fons suppletorius*] także Kościoła Wschodniego. W odniesieniu do *legibus mere ecclesiasticis*, to Kodeks z 1917 r. wiązał – choć problem ten był dyskutowany w literaturze – także ochrzczonych niekatolików, bowiem wszyscy chrześcijanie (także apostości, heretycy i schizmatycy) są podmiotami w Kościele. Ponadto Kodeks Pio-Benedyktyński był adresowany *indirectae* (gdy idzie o *ius Divinum*, tak pozytywne, jak naturalne) do osób nieochrzczonych, jeśli wchodziły one w jakiegokolwiek relacje prawne z osobami ochrzczonymi. Podobnie akatolików wschodnich wiązało wschodnie prawo małżeńskie z 1949 r. Zob. np. A. van Hove, *De legibus ecclesiasticis*, v. 1, t. 2, Mechliniae, Romae 1930, s. 3–9, 194–197; Ch. Berutti, *Institutiones iuris canonici*, t. 1: *Normae generales*, Taurini, Romae 1936, s. 42–45, 77–78; F. X. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, t. 1: *Normae generales*, Romae 1938, s. 110–113, 147–148; H. J. Cicognani, *Commentarium ad Librum primum Codicis Iuris Canonici*, Romae 1939, t. 1, s. 7, 17, 198–199, 201–203; A. Vermeersch, I. Creusen, *Epitome iuris canonici cum comentariis*, t. 1: *Libri I et II Codicis iuris canonici*, Mechliniae–Romae 1963, s. 66–70, 96, 122–123. Ponadto trzeba pamiętać, że kodyfikacja dla Kościoła Wschodniego z lat 1949–1957 – tj. Motu proprio *Crebrae allatae sunt* z 22.02.1949 r. [dalej jako: **CA**], Motu proprio *Sollicitudinem nostram* z 6.01.1950 r. [dalej jako: **SN**], Motu proprio *Postquam apostolicis litteris* z 9.02.1952 r. [dalej jako: **PAL**] i Motu proprio *Cleri sanctitati* z 25.06.1957 r. [dalej jako: **CS**] nie zawierała norm ogólnych. Zob. AAS 1949, no 41, s. 89–117; AAS 1950, no 42, s. 5–120; AAS 1952, no 44, s. 65–152; AAS 1957, no 49, s. 433–603.

adresatami byli wszyscy ochrzczeni, a *de facto* niekatolicy nie stosowali Kodeksu prawa kanonicznego Piusa X i Benedykta XV. Oba obecnie obowiązujące kodeksy prawa kanonicznego, które zasadnie można określić mianem „Kodeksów Jana Pawła II”, zawierają kanony wstępne²⁶. Ich treść pozostaje w ścisłym związku z postanowieniami Soboru Watykańskiego II²⁷, a zwłaszcza: Konstytucji dogmatycznej o Kościele (*Lumen gentium*) z 21 października 1964 r.²⁸, Dekretu o ekumenizmie (*Unitatis redintegratio*) z 21 października 1964 r.²⁹, Dekretu o Kościołach wschodnich (*Orientalium Ecclesiarum*) z 21 października 1964 r.³⁰, Deklaracji o wolności religijnej (*Dignitatis humanae*) z 7 grudnia 1965 r.³¹

W pierwszym kanonie CIC z 1983 r. prawodawca stanowi: „Kanony tego Kodeksu dotyczą tylko Kościoła łacińskiego” (*Canones huius Codicis unam Ecclesiam latinam respiciunt*). Jego odpowiednikiem jest zapis w treści kan. 1 CCEO *in proemium*: *Canones huius Codicis omnes et solas Ecclesias orientales respiciunt* [...].

Mens legislatoris wydaje się oczywisty. Adresatem Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. jest katolik obrządku łacińskiego, czyli katolik należący do Kościoła łacińskiego³² (prawodawca zachował przymiotnik „łaciński”³³),

²⁶ Tj. kan. 1–6 CIC oraz kan. 1–6 CCEO.

²⁷ Tak też np. E. Eid, *Le droit latin et les droits orientaux*, *Ius canonicum* 1975, no 25, z. 30, s. 148–150, 158–160; J. Prader, *Interrituelle, interkonfessionelle und interreligiöse Probleme im Eherecht des neuen CIC*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 1983, nr 152, s. 408; I. Žužek, *Presentazione del Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, *Kanonika*, t. 8: *Understanding the Eastern Code*, red. I. Žužek, Roma 1997, s. 110–135; całość także w: *Monitor ecclesiasticus* 1990, no 95, s. 591–612, s. 119; J. Beyer, *Commento a un canone. Il primo canone del Codice*, *Quaderni di diritto Ecclesiae* 1993, no 6, z. 3, s. 304.

²⁸ Tekst dokumentu *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, oprac. G. Albergio, G. Dossetti, P. P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, H. Jedlin, Bologna 1991 [dalej jako: **COD**], s. 849–898; Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski*, Poznań 1967 [dalej jako: **SWD**], s. 105–170.

²⁹ Dalej jako: **UR**; tekst dokumentu [w:] **COD**, s. 908–920; **SWD**, s. 203–218, zwłaszcza: **UR**, pkt 14–18.

³⁰ Dalej jako: **OE**; tekst dokumentu [w:] **COD**, s. 900–907; **SWD**, s. 181–191, zwłaszcza: **OE**, pkt 1, 5, 12, 30.

³¹ Dalej jako: **DH**; tekst dokumentu [w:] **COD**, s. 1001–1010; **SWD**, s. 414–426.

³² Zgodnie i krótko piszą o tym np.: F. J. Urrutia, *Canones praeliminares Codicis (CIC). Comparatio cum canonibus praeliminaris Codicis canonum Ecclesiarum orientalium*, *Periodica de re canonica* 1992, no 81, z. 1, s. 154; J. Beyer, *Commentaro...*, s. 299; L. Chiappetta, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale. Libri I–II*, Roma 1996, s. 32; *vide infra* w przyp. 95.

³³ Wyraźnie podkreśla to w swoim opracowaniu F. J. Urrutia, poświęconym normom ogólnym Kodeksu z 1983 r. Zob. F. J. Urrutia, *Commentaire du code de droit canonique. Livre I. Les normes générales. Commentaire des canons 1–203*, Paris 1994, s. 19.

a normy Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich wiążą – co do zasady – tylko katolików wschodnich, niezależnie od obrządku³⁴. Zamysł prawodawcy

³⁴ Kościół katolicki, jednolity pod względem wiary i dogmatów, jest zróżnicowany pod względem obrządków (*ritus*). W prawie przedsoborowym przez obrządek – w znaczeniu prawnym – należało rozumieć nie tylko odmienny sposób wykonywania kultu, ale odmienny porządek prawny powiązany z odrębnym ustrojem hierarchicznym Kościoła. W Dekrecie Soboru Watykańskiego II *Orientalium Ecclesiarum* pojęcie obrządku jest tożsame z pojęciem „kościół partykularnego”. Kodeks z 1983 r. nie zawiera legalnej definicji terminu technicznego *ritus*. Prawodawca używa pojęć: *Ecclesia ritualis*, *Ecclesia ritualis sui iuris*, tj. „kościół obrządku”, „kościół samodzielne obrządku”. Pojęcie „obrzędka” zostało natomiast zdefiniowane przez prawodawcę w kodyfikacji katolickich Kościołów wschodnich. Pod tym pojęciem rozumie się dziedzictwo liturgiczne, teologiczne, duchowe, zależne od kultury i wydarzeń historii różnych nacji, poprzez które każdy kościół *sui iuris*, na swój własny sposób, wyraża żywą wiarę. Kościół obrządku łacińskiego (rzymskokatolicki) nazwę swoją wywodzi od stosowanego w liturgii języka łacińskiego. W Kościele łacińskim jest jeden obrządek rzymski z liturgicznymi odmianami (ambrożyjskim, mozarabskim czyli wizygockim, brackareńskim, łacińsko-słowiańskim). W Kościele Wschodnim, według prawa z 1952 r. wyodrębniono się pięć wschodnich obrządków: aleksandryjski, antiocheński, armeński, chaldejski i konstantynopoliński. Kongregacja dla Kościołów Wschodnich w 1974 r. wśród obrządków wschodnich wyróżniła: grecki, bizantyjsko-słowiański, chaldejski, antiocheński, malabarski, armeński, koptyjski i etiopski. Wedle Kodeksu z 1990 r. wyróżnia się pięć wielkich Tradycji wschodnich, zwanych także rytami (*ritus*), do których należą poszczególne kościoły *sui iuris*. Mianowicie: aleksandryjską (Kościoły: koptyjski i etiopski), antiocheńską (Kościoły: syryjski, maronicki, malankarski), armeńską (Kościół armeński), chaldejską (Kościoły: chaldejski i malabarski), bizantyjską (Kościoły: białoruski, bułgarski, grecki, italo-albański, melchicki, rumuński, rusiński, słowacki, ukraiński, węgierski, rosyjski, jugosłowiański, albański). Kościoły prawosławne (ortodoksyjne) w wąskim znaczeniu to te, które uznają postanowienia siedmiu pierwszych soborów ekumenicznych (Kościoły bizantyjskie), a Kościoły prawosławne w znaczeniu szerokim to te, które uznają tylko trzy pierwsze sobory ekumeniczne (kościół dysydenckie, czyli monofizyckie, niechalcedońskie, przedchalcedońskie). Zob. np. Benedykt XIV Pp., Encyklika *ad Missionarios per Orientalem deputatos*. *Allatae sunt*, 26.06.1755 r., *Codicis iuris canonici fontes*, oprac. P. Gasparri, J. Seredi, Roma 1924, t. 2, pkt 434, § 3–4, § 23, s. 457–458, 461–462; CS, kan. 1 § 1, AAS 1957, no 49, s. 436; PAL, kan. 303 § 1 pkt 1, AAS 1952, no 44, s. 144; Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* z 4.12.1963 r., pkt 36, § 1–4, [w:] COD, s. 828, SWD, s. 50; OE, pkt 2–3, [w:] COD, s. 900–901; SWD, s. 181; Sacra Congregatio pro Ecclesiae Orientali, *Oriente cattolico. Ceni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1974, s. 40–45, 86–98, 111–112, 134–135, 151–156, 243–245, 380–384, 399–405, 421–427; CIC, kan. 111–112; CCEO, kan. 28 § 1. Zob. też np. C. de Clerq, *De ritu et adscriptione ritui apud orientales catholicos*, *Ephemerides liturgicae* 1932, s. 473–474; A. Petrani, *Fideles ad ritus orientales pertinentes*, *Apollinaris* 1939, no 12, s. 94–102; M. Gordillo, *Compendium theologiae orientalis*, Romae 1937, s. 3–4; A. Coussa, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, t. 1: *Introductio de ritus orientalibus, de fontibus existendi iuris, de fontibus cognoscendi, de ecclesiastica hierarchia*, *Cryptoferrata* 1948, s. 14–16; H. Dausend, *Das interrituelle Recht im CIC*, Paderborn 1939, s. 65–66; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 167, 169; I. Žužek, *Che cosa e una Chiesa, un rito orientale?*, *Seminarium* 1975, no 27, z. 2, s. 267–269; idem, *Presentazione...*, s. 113; V. J. Pospishil, *The New Latin Code of Canon Law end Eastern Catholics*, New York 1984,

ujęty w pierwszych kanonów obu kodeksów wymaga wszak komentarza. Jest to zasadne, tym bardziej że w drugiej części kan. 1 CCEO znajduje się zapis: [...] *nisi relationes cum Ecclesia latina quod attinet, aliud expresse statuitur*, czego nie ma w paralelnym i wcześniejszym Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.

W literaturze podkreśla się w szczególności sposób, że katolickie prawo wschodnie z 1990 r., ujęte w ramy systematyczne, jest Kodeksem „wspólnym” – „uniwersalnym” dla katolickich Kościołów wschodnich³⁵. Kładzie się również szczególny akcent na – mające oparcie w postanowieniach soborowych – prawo i obowiązek zachowania własnej dyscypliny³⁶, konieczność poszanowania antycznej Tradycji Kościołów wschodnich³⁷ poprzez poszanowanie przez prawodawcę zasady subsydiarności³⁸.

Powstaje zatem zasadne pytanie o genezę i znaczenie pierwszego kanonu Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich. Czy norma prawna, która została ostatecznie przyjęta przez papieża Jana Pawła II i przez niego promulgowana, była przedmiotem dyskusji w poszczególnych *Coetus*? Istotne jest także ustalenie, czy w trakcie dyskusji nad propozycjami poszczególnych schematów kodeksowych nie było wątpliwości co do takiej, a nie innej redakcji kanonu (w odniesieniu do paralelnej normy w Kodeksie z 1983 r.)?

s. 39–40; idem, *Eastern Catholic Marriage Law*, New York 1991, s. 49–50; R. Metz, *Quel est le droit*, s. 394–398; idem, *Preliminary canons*, *Kanonika*, t. 10, Roma 2002, s. 69–71; J. Beyer, *Commento...*, s. 304–305, D. Salachas, *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma, Bologna 1993, s. 66–67; J. Prader, *La legislazione matrimoniale latina e orientale. Problemi interecclesiali, interconfessionali e interreligiosi*, Roma 1993, s. 12; E. Gajda, *Problem dopuszczalności małżeństwa katolika z prawosławnym w prawie kanonicznym*, Toruń 2000, s. 23–28; G. Nedungatt, *Churches sui iuris and Rites*, *Kanonika*, t. 10, Roma 2002, s. 99–128; J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 45–46.

³⁵ Zob. R. Metz, *Quel est le droit...*, s. 398–399, J. Beyer, *Commento...*, s. 305–306; I. Žužek, *Un Codice per una varietas Ecclesiarum*, [w:] *Studi sul Codex canonum Ecclesiarum orientantium*, ed. S. Gherro, Milano 1994, s. 1–31; także [w:] *Kanonika*, t. 8: *Understanding the Eastern Code*, red. I. Žužek, s. 239–265.

³⁶ Zob. OE, pkt 5 (*vide supra*). Zob. też E. Lanne, *La révision du droit canonique oriental et le retour aux traditions authentiques de l'Orient*, *Irénikon* 1981, no 54, z. 4, s. 485–488.

³⁷ Zob. OE, pkt 1–11, [w:] COD, s. 900–903; SWD, s. 181–185; zob. także np. E. Eid, *Le droit latin...*, s. 164.

³⁸ Zob. J. Abbas, *Subsidiarity and the Eastern Code. Le Chiese sui iuris. Criteri di individuazione e delimitazione*, [w:] *Atti del Convegno di Studio svolto a Košice (Slovacchia)*, 6–7.03.2004, ed. L. Okulik, Venezia 2004, s. 41–65.

3. Geneza kan. 1 CCEO

Canones praeivi z 17 grudnia 1945 r.³⁹ opracowała poprzednia Komisja Kodyfikacyjna i stały się one podstawą dla prac *Coetus secundus*⁴⁰ nowej Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Wschodniego Prawa Kanonicznego⁴¹.

³⁹ Zob. Nuntia 1976, no 2, s. 54.

⁴⁰ Druga grupa (*Coetus secundus*) pracowała nad rewizją pewnych kanonów prawa wschodniego, które wówczas obowiązywały. Wzięto pod uwagę trzecią część PAL, od kan. 302 do kan. 325, pt. *Canones de verborum significazione*, nadto kanony zawarte w CS, tj: *Canones de ritibus* (kan. 1–15); *Canones de personis physicis et moralibus* (kan. 16–37); *Canones de potestate ordinaria et delegata* (kan. 138–154) oraz sekcje dotychczas nieopublikowane.

⁴¹ Korzenie zagadnienia kodyfikacji prawa wschodniego sięgają Soboru Watykańskiego I. Problem ten był przedmiotem zainteresowania, powołanej 13.07.1929 r. przez papieża Piusa XI, Komisji Kardynalskiej dla Studiów Przygotowawczych Wschodniej Kodyfikacji Kanonicznej (*Comissione Cardinalizia per gli Studi Preparatori della Codificazione Canonica Orientale*), którą 17.07.1935 r. nazwano Papieską Komisją dla Redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. *Codex iuris canonici orientalis* został promulgowany, jak się powszechnie przyjmuje, pod postacią czterech *motu proprio* papieża Piusa XII promulgowanych w latach 1949–1957 i składał się z 1590 kanonów. Na tę regulację prawa wschodniego, dotyczącą kolejno: prawa małżeńskiego, prawa procesowego, dóbr kościelnych, terminologii i prawa zakonnego oraz prawa osobowego i obrządków wschodnich, złożyły się: CA, SN, PAL, CS [vide supra]. Następnie w czerwcu 1972 r. papież Paweł VI – w miejsce *Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale* – konstituował *Pontificia Commissione per la Revisione del Codice di Diritto Canonico Orientale*, czyli *Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo* [dalej jako: **PCCICOR**]. Listem *Sekretariatu Stanu* (Jana Kardynała Villot do Józefa Kardynała Parecattila) z 10.06.1972 r. powołano przewodniczącego PCCICOR w osobie Józefa Kardynała Parecattila, Metropolity Ernakulam. Komisja składała się z: Prezydenta Komisji, Wiceprezydenta, członków oraz Zastępcy Sekretarza. Zadaniem Komisji było przygotowanie redakcji kodeksu prawa wschodniego w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II oraz dotychczasowej reformy tego prawa. We wrześniu 1973 r., papież powołał 65 pierwszych konsultorów PCCICOR. Konsultorzy zostali podzieleni na dziesięć *Coetus* pod zwierzchnictwem *Coetus centralis*, tj.: 1. *Coetus centralis* – relator I. Žužek; 2. *Coetus de normis generalibus, ritibus, personis physicis et moralibus, potestate ordinaria et delegata* – relator A. Joubair; 3. *Coetus de sacra hierarchia* – relator I. Žužek; 4. *Coetus de clericis et magisterio ecclesiastico* – relator G. Nedungatt; 5. *Coetus de monachis aliisque religiosis* – relator F. Ablu-Much, potem T. Minisci; 6. *Coetus de laicis et de bonis temporalibus* – relator G. Řezáč; 7. *Coetus de matrimonio* – relator J. Prader; 8. *Coetus de sacramentis, locis, temporibusque saris* – relator – P. Tocanel; 9. *Coetus de delictis et de penis* – relator S. Mudryj; 10. *Coetus de processibus* – relator J. Sarraf. Zob. Nuntia 1973, *fasciculus praeivus*, s. 2–5; Nuntia 1975, no 1, s. 12–18. O historii kodyfikacji wschodniej zob. np. R. Metz, *Quel est le droit pour les Eglises orientales unies à Rome ?*, L'année canonique 1987, no 30, s. 403–405, J. Beyer, *Commentaro...*, s. 301–302; V. J. Pospishil, *Eastern Catholic Church Law*, New York 1993, s. 49–55; I. Žužek, *Presentazione...*, s. 110, 113–114; idem, *Appunti sulla storia della codificazione canonica orientale. Corso dell'anno accademico 2003–2004*, Roma 2004, s. 13, 39–40; L. Lorusso, *Interrelazione dei due codici nella Chiesa*, [w:] *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del Simposio inter-*

Uwzględniono przy tym opracowane przez fakultet Papieskiego Instytutu Orientalnego „Normy dla odnowy wschodniego prawa kanonicznego” z 17 kwietnia 1973 r.⁴². „Normy...” z 1973 r., sformułowane przez profesorów tegoż Wydziału Prawa, poza przypomnieniem ważkości postanowień Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza aprobaty przez Ojców Soborowych dla prawa i obowiązku Kościołów wschodnich posługiwania się własną dyscypliną⁴³, zawierały podstawowe postulaty rewizji prawa wschodniego. Były one w istocie głównymi założeniami odnowy tego prawa. Wśród tychże znalazło się między innymi oczywiste założenie, że kodeks powinien mieć „charakter wschodni”⁴⁴ i być wprost adresowany do *agli Orientali*⁴⁵ (bez rozróżnienia na katolików wschodnich i wschodnich chrześcijan niebędących katolikami). Poza tym podkreślano również konieczność powstania kodeksu o charakterze ekumenicznym i subsydiarnym ze względu na strukturę Kościołów wschodnich, o charakterze pastoralnym, acz prawnym⁴⁶.

Z chronologicznie wcześniejszych, a tym samym pozostających w odmiennym, przedsoborowym duchu prawa kanonicznego „Testów wstępnych” (*Testi iniziali*) wynika, że: *Codex iuris canonici orientalis obligat christifidelibus ritibus orientalibus adscriptos, ubique terrarum commorantes, etsi Hierarchae latini ritus subiectos; latinos autem non tenet, nisi ipsi expresse nominentur*⁴⁷.

Propozycją podstawowej normy ogólnej prawa wschodniego z 1945 r. mieliby zatem być obligowani wierni – gdziekolwiek przebywający, należący do jakiegokolwiek obrządku wschodniego, w tym także poddani hierarchów łacińskich. Wyjątkowo zaś normom *Codex iuris canonici orientalis* mieliby podlegać łacinnicy, o ile wyraźnie (*expresse*) to zaznaczono. Treść prezentowanej normy prawnej pozostaje, jak się wydaje, w bezpośrednim związku z kan. 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r., gdzie prawodawca stanowił, że prawo kodeksowe [...] *neque Orientalem obligat, nisi de iis agatur*⁴⁸.

nazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex canonum Ecclesiarum orientalium, Città del Vaticano, 19–23.11.2001, ed. S. Agrestini, D. Ceccarelli-Morolli, Città del Vaticano 2004, s. 289–299.

⁴² Zob. Facoltà di Diritto Canonico Orientale, *Norme per la riconciliazione del diritto canonico orientale*, 17.04. 1973 r. [dalej jako: **Norme**], Nuntia 1973, *fasciculus praevius*, s. 20–33.

⁴³ Zob. OE, pkt 5, [w:] COD, s. 902; SWD, s. 183; Nuntia 1973, *fasciculus praevius*, s. 23.

⁴⁴ Zob. *Norme*, pkt I, Nuntia 1973, *fasciculus praevius*, s. 24.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Zob. *Norme*, pkt I i IV–VII, Nuntia 1973, *fasciculus praevius*, s. 25–28.

⁴⁷ Zob. Coetus secundus, *Canones praevi*, kan. 1, Nuntia 1976, no 2, s. 54.

⁴⁸ Zob. CIC B, kan 1. O zmianie kanonów wstępnych prawa z 1917 r. w kontekście Kodeksu z 1983 r. zob. J. Gaudemet, *Réflexions sur Live I de normis generalibus du Code du droit canonique de 1983*, *Revue de droit canonique* 1984, no 34, s. 81–117.

Nowością propozycji normy prawa wschodniego z 1945 r. było pominięcie, w stosunku do prawa z 1917 r., wyrażenia: *quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt*⁴⁹.

Kanony *Testi iniziali* z 1945 r., ustalone na podstawie archiwów poprzedniej Komisji, były dyskutowane na posiedzeniu *Coetus de normis generalibus*, które odbyło się 23 stycznia – 4 lutego 1978 r.⁵⁰ Nad schematem zaś kanonów wstępnych kodeksu pracowano od 1978 r. w grupie siedmiu konsultorów, a efektem tej pracy oraz posiedzenia od 10 do 15 marca 1980 r. były uwagi, o które wzbogacono teksty z 1945 r.⁵¹ Zgodę osiągnięto co do postulatu opracowania i promulgowania prawa wspólnego dla wszystkich Kościołów wschodnich, z istotnym zastrzeżeniem, że z racji postulowanego, ekumenicznego charakteru kodeksu nowe prawo powinno formalnie wiązać jedynie Kościoły wschodnie katolickie. Zaakceptowano, aby propozycja normy schematowej miała brzmienie: *Canonibus huius Codicis omnes et solae orientales Ecclesiae catholicae tenentur*⁵², wstępnie wyłączając możliwość objęcia jurysdykcją wschodnich niekatolików.

Wskazano jednak na potrzebę, by kanon pierwszy nowego kodeksu wschodniego składał się z dwóch paragrafów oraz by *in fine* paragrafu pierwszego znalazła się klauzula: *nisi aliud ex natura rei constet* (dla stosowania kanonów, które w swej treści zawierały prawo Boże pozytywne lub prawo Boże naturalne).

Komisja na wspólnym posiedzeniu konsultorów, *Coetus i Studiis centralis* w kwietniu 1980 r.⁵³, w części dotyczącej kanonów wstępnych, powoływała się na wyżej wspomniane posiedzenie plenarne członków Komisji w 1974 r. Uznano za słuszne, aby przyszły kodeks miał wiązać podmioty należące do pewnego, katolickiego Kościoła Wschodniego, wyłączając ortodoksów, z zachowaniem reguły: *nisi aliud ex natura rei constet*. Zatem według

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ W posiedzeniu tym wzięli także udział Wicerezydent Komisji dla Odnowy Wschodniego Prawa Kanonicznego oraz jej Sekretarz. Dla potrzeb rewizji niektórych części kodeksu, zwłaszcza tych, którymi jeszcze się nie zajmowano, wzięto pod uwagę „Schemat o normach generalnych”, który został opracowany dla potrzeb rewizji prawa łacińskiego. Zob. *Révision des canons de normis generalibus. Canonnes préliminaires au Code tout entier*, oprac. E. Jarawan, Nuntia 1980, no 10, s. 87; Nuntia 1984, no 19, s. 4–5.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Zob. Nuntia 1980, no 10, s. 88; także Nuntia 1976, no 3, s. 5; Nuntia 1984, no 19, s. 4–5.

⁵³ Zob. *Notabene* Komisja doszła wówczas do wniosku o konieczności podziału materii przysługującego kodeksu według schematu, sięgającego *Institutiones* Gaiusa, na: *personae – res – actiones* lub według: *fides – sacramentum – hierarchia*. Podkreślano przy tym konieczność akcentowania równości Kościołów wschodnich pod zwierzchnictwem Biskupa Rzymu. Zob. Nuntia 1984, no 19, s. 3–4.

Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium z 12 października 1984 r.⁵⁴ kan. 1 miał następującą treść: *Canonibus huius Codicis omnes et solae orientalis Ecclesiae catholicae tenentur, nisi aliud ex natura rei constet*⁵⁵.

Proponowane rozwiązania prawne zostały następnie przesłane poszczególnym hierarchom Kościołów wschodnich, a także innym organom konsultacyjnym z prośbą o opinię w kwestii przedstawianego „Schematu ...” z 1984 r.⁵⁶ Schemat *de constitutione hierarchia Ecclesiarum orientalium* był zatem podany do publicznej wiadomości, a następnie dotychczasowe propozycje zostały zrewidowane⁵⁷ stosownie do uwag⁵⁸ poczynionych przez organy kon-

⁵⁴ Zob. PCCICOR, *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*, Nuntia 1984, no 19, s. 3–92.

⁵⁵ Zob. PCCIOCR, *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium. Canones praeliminaries*, kan. 1, Nuntia 1984, no 19, s. 20. *Nota bene* do końca 1983 r. skompletowano *denua recognitio* wszystkich schematów przyszłego kodeksu, ale za wyjątkiem Schematu *de constitutione hierarchia Ecclesiarum orientalium*. Prezydium Komisji podjęło decyzję, aby procedować bez opóźnienia w pracy nad wszystkimi siedmioma *denua recognitio*. W tym celu powołano do życia specjalną grupę *de coordinatione*, w której skład weszło pięciu konsultorów wybranych spośród ekspertów języka łacińskiego. Praca miała polegać na wstępnym zestawieniu kanonów przyszłego kodeksu prawa wschodniego, przy zastosowaniu ciągłej numeracji kanonów, rozdziałów i tytułów. W układzie całego tekstu przyszłego kodeksu widoczny miał być porządek określony na Synodzie Biskupów w 1980 r. Zgodnie z tym, co zostało podane do publicznej wiadomości, przyszły kodeks będzie się składał z 7 ksiąg (podobnie jak CIC z 1983 r.) oraz 29 tytułów. Na początku zaś znajdzie się tekst ze Schematu *de constitutione hierarchia Ecclesiarum orientalium*. Pierwsze posiedzenie grupy *de coordinatione* odbyło się 9–13.04.1984 r., natomiast drugie 19–24.11.1984 r. Na drugie posiedzenie Sekretariat Komisji przygotował 85-stronicowy dokument zawierający krótką analizę przyszłego kodeksu składającego się z propozycji 1552 kanonów. Inne posiedzenia tej grupy odbywały się w pierwszych miesiącach 1985 r. i miały na celu przedstawienie członkom Komisji, po streszczeniu wszystkich *denua recognitio*, stanu prac nad projektem całego kodeksu. Zob. *Breve relazione sui lavori della Commissione dal 15 dicembre 1983 al 15 dicembre 1984*, Nuntia 1984, no 19, s. 93–94; zob. też Nuntia 1980, no 11, s. 85–87. Szerzej na ten temat: I. Żużek, *Presentazione...*, s. 116–117; idem, *La Lex Ecclesiae fundamentalis et les deus Codex*, *L'année canonique* 1998, no 40, s. 19–48, R. Metz, *Quel est le droit...*, s. 406.

⁵⁶ Ewentualne uwagi i propozycje miały być przekazane Komisji najpóźniej do 31.03.1985 r. (*tempus utile*). Zob. Nuntia 1984, no 19, s. 3.

⁵⁷ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 3. Dokonała tego grupa złożona z Wiceprzewodniczącego Komisji, Sekretarza Komisji oraz z trzynastu konsultorów, z których trzech to biskupi. Ta „grupa studiów” spotkała się na dwóch sesjach: 7–19.10.1985 r. oraz 20.01.–1.02.1986 r. Na pierwszym posiedzeniu dokonano rewizji drugiej części proponowanego schematu, tj. kan. 145–292, co udało się uczynić „relatywnie prosto”. Prace nad rewizją tej sekcji prawa wschodniego rozpoczęły się od kan. 145 zamiast od kan. 1, po to, aby dać konsultorom czas i sposobność na przestudiowanie obszernych uwag, jakie zostały poczynione do pierwszej części schematu, w szczególności do kanonów *de ritibus* oraz *de patriarchis*. *Ibidem*. Zob. także Nuntia 1985, no 21, s. 85–86.

sultacyjne, czyli przez hierarchię Kościołów wschodnich, dziesięć dykasterii Kurii Rzymskiej oraz przez trzy Instytuty Studiów *in Urbe*.

Uwagi dotyczące *Schema canonum de constitutione hierarchia Ecclesiarum orientalium* zostały, po stosownym opracowaniu przez Komisję, ponownie poddane publicznej ocenie⁵⁹. W odniesieniu do analizowanego zagadnienia zakresu podmiotowego obowiązywania nowego kodeksu prawa wschodniego zaproponowano kilka zmian, różnorodnie je uzasadniając.

Z racji ekumenicznych cztery organy konsultacyjne sugerowały, aby pierwszy kanon nowo powstającej kodyfikacji systematycznej składał się z dwóch paragrafów⁶⁰. W drugim paragrafie miałyby się znaleźć zapis nawiązujący do treści pkt. 30 soborowego Dekretu *Orientalium Ecclesiarum* z 21 października 1964 r., tj.: *Canones huius Codicis pro praesentibus condicionibus statutur usquedam Ecclesia catholica et Ecclesiae orientalis, plenam communionem cum ea non habentes ad plenitudinem communionis catholicae convenient*⁶¹.

Wobec powyższego postulatu Komisja słusznie zauważyła, że problem tego rodzaju ma nie tylko pierwszorzędny charakter ekumeniczny, ale także podstawowe znaczenie w relacjach pomiędzy Kościołem rzymskim a Patriarchatami wschodnimi⁶². Ponadto, pozostając w zgodzie z jasno wyrażonym życzeniem najwyższego prawodawcy odnowienia dyscypliny kościelnej w świetle postanowień Soboru Watykańskiego II i stosownie do realiów świata współczesnego⁶³, nowy kodeks – ze względu na całą swoją zawartość merytoryczną – będzie ustanowiony *pro praesentibus condicionibus*⁶⁴.

⁵⁸ Obserwacje, które zostały poczynione do tego „Schematu”, zostały zebrane w dwóch zeszytach, po 382 strony każdy. *Pondus sociologicum* obserwacji był znaczący, ponieważ dotyczył różnych kwestii i był rezultatem pracy kolegialnej. Generalne wrażenie wyniesione przez Komisję z lektury uwag było takie, że *Schema de constitutione hierarchia Ecclesiarum orientalium* został przyjęty z ogólnym zadowoleniem. Były głosy *placet*, a nawet *excellent*. Były także głosy *non placet* (pochodzące od jednego organu konsultacyjnego i pozbawione dokumentacji). Zdarzały się głosy *placet iuxta modum*. Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 3–4.

⁵⁹ Podano mianowicie pod osąd publiczny nie tylko wnioski o charakterze generalnym, do których Komisja doszła, ale relacjonowano także inne zagadnienia (np. podstawę źródłową przyszłego kodeksu, problem władzy patriarchy nad wiernymi własnego kościoła przebywającymi poza terytorium patriarchatu, strukturę kościołów *sui iuris* niebędących patriarchatami). Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 4–12.

⁶⁰ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 12.

⁶¹ *Ibidem*. Por. OE, pkt 30, [w:] COD, s. 907, SWD, s. 190.

⁶² Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 7.

⁶³ Zob. Jan XXIII Pp., Encyklika *Ad Petri Cathedram* z 29.06.1959 r., AAS 1959, no 51, s. 498. Zob. też Nuntia 1986, no 22, s. 8.

⁶⁴ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 8, 12–13.

Wedle kolejnej uwagi organów konsultacyjnych, jeśli pominie się klauzulę „chyba że co innego wynika z natury rzeczy” (*nisi aliud ex natura rei constant*), to będzie pozostawać to w sprzeczności z charakterem ekumenicznym nowo powstającego kodeksu, bowiem pośrednio rozszerzy się aplikowanie „Kodeksu katolickich Kościołów wschodnich” także wobec ortodoksów (prawosławnych)⁶⁵. Proponowano jednocześnie, aby do tego *passus* dodać krótkie wyrażenie techniczno-prawne *ex iure*. W całości więc klauzula miałaby postać: [...] *nisi aliud ex iure ex natura rei constant* [...]⁶⁶. Argumentem dla uzupełnienia tego rodzaju było włączenie przyszłych norm wydanych przez Najwyższy Autorytet Kościoła⁶⁷. Propozycji tej nie zaakceptowano, ponieważ – zdaniem Komisji – pierwszy kanon kodeksowy powinien dokładnie określać, jakie podmioty są objęte tegoż jurysdykcją⁶⁸.

Wedle innych klauzula: [...] *nisi aliud ex natura rei constant* należałoby zastąpić inną, stosunkowo obszerną, a mianowicie: [...] *nisi de relationibus interritualibus, agitur, quae latinis quoque respiciunt* [...]⁶⁹. Znaczy to, że rozszerzony – w ten sposób – zapis w treści kan. 1 miałby brzmienie: „chyba że chodzi o relacje „międzyobrządkowe” (*interritualis*), które obejmują także łacinników. Zdaniem opiniujących, przepis miałby zastosowanie w licznych w praktyce sprawach „międzyobrządkowych”⁷⁰. Sugestia wpisania wyżej cytowanego wyrażenia do kodeksu nie znalazła uznania Komisji, albowiem pod względem merytorycznym pokrywałyby się znaczeniowo ze schematową propozycją kan. 8⁷¹.

Proponowano wreszcie drobne zmiany, mało istotne z punktu widzenia techniki prawodawczej oraz pod względem ich zasadności merytorycznej. Podnoszono, aby treść podobną do zapisu w kan. 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. poprzedzić zwrotem: *orientales Ecclesiae catholicae*⁷². Komisja jednak pozostała przy tym, by kanon pierwszy rozpocząć od słów: „kanony tego Kodeksu”⁷³.

Była też opinia, według której, właściwą byłaby redakcja pierwszego kanonu nowego kodeksu prawa wschodniego literalnie przejęta z „Testów

⁶⁵ Nuntia 1986, no 22, s. 13.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 13 i 22.

⁷⁰ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 13.

⁷¹ Zob. PCCICOR, *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*, kan. 8, Nuntia 1984, no 19, s. 21. Zob. także Nuntia 1986, no 22, s. 13.

⁷² Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 13.

⁷³ *Ibidem*.

wstępnych” z 1945 r. po to, aby eliminować jego stosowanie wobec wiernych należących do obrządków wschodnich, ale rezydujących w diecezjach łacińskich⁷⁴. Zostało to całkowicie odrzucone przez *Coetus*. Nie można bowiem – zdaniem Komisji – pominąć faktu, że wierni należący do obrządku wschodniego i przebywający w diecezjach łacińskich, przypisani są pewnemu Kościołowi *sui iuris* własnego obrządku⁷⁵.

Komisja nie podzieliła również poglądu – *notabene* bez żadnej propozycji redakcyjnej – iż propozycje „Schematu...” z 1984 r. wykluczają możliwość odwoływania się do bardzo istotnego dla każdego ze wschodnich Kościołów prawa partykularnego (*ius particulare*)⁷⁶. Stanowczo stwierdzono, że schemat nowego kodeksu pozostawia „miejsce” dla tego prawa⁷⁷.

W konsekwencji nowa propozycja tekstu kanonu pierwszego, sformułowana przez *Coetus*, na podstawie wyżej wskazanych opinii, tych przyjętych i tych odrzuconych, była następująca: *Canonibus huius Codicis omnes et solas Ecclesias orientales catholicas respiciunt, iis exceptis, in quibus relationes cum Ecclesia latina quod attinet, expresse aliud statuitur*⁷⁸. Znaczy to, że „Kanony tego Kodeksu odnoszą się do wszystkich i jedynie do katolickich Kościołów wschodnich, za wyjątkiem tych relacji z Kościołem łacińskim, gdy co innego wyraźnie postanowiono”.

Z powyższego wynika, że – na skutek przeprowadzonych konsultacji – do tekstu proponowanej normy prawnej wprowadzono, biorąc jako punkt odniesienia poprzedni schemat, zamiast wyrażenia techniczno-prawnego *nisi aliud ex natura rei constet*⁷⁹ zwrot: *iis exceptis, in quibus relationes cum Ecclesia latina quod attinet, expresse aliud statuitur*. Zmiana ta, niewątpliwie uzasadniona pod względem merytorycznym, nie była jedyna. Nadto zamiast czasownika *tenere* („mieć skutek”) uznano za słuszne wprowadzenie do nowego schematu czasownika *statuere* („stanowić”).

Coetus postanowił nie tylko zmienić dotychczasową redakcję treści kan. 1 „Schematu ...”, lecz również wzbogacić treść propozycji normy prawnej, poprzez dodanie kolejnego kanonu określonego jako: „kanon 1 *bis*”, którego

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*. Zob. także CS, kan. 15, AAS 1957, no 49, s. 439.

⁷⁶ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 13.

⁷⁷ Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 14.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Zob. PCCIOCR, *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium. Canones praeliminares*, kan. 1, Nuntia 1984, no 19, s. 20. Trzeba wspomnieć, że także później byli zwolennicy zastąpienia klauzuli: *nisi relationes cum Ecclesia latina attinet, expresse aliud statuitur* zwrotem: *nisi ex natura rei vel expresse aliud statuitur*. Zob. *Le osservazioni dei membri della Commissione allo Schema Codicis iuris canonici orientalis e le risposte del Coetus de expensione observationum*, Nuntia 1989, no 28, s. 13–14.

konstrukcja była rezultatem przeniesienia w to miejsce drugiej redakcji (*denua recognitio*) kan. 6⁸⁰. Treść tej normy prawnej nie dotyczyła problemu zakresu podmiotowego obowiązywania kodeksu, lecz odnosiła się do korzeni – źródeł antycznego prawa wschodniego, ich przyjmowania i poszanowania w nowym zbiorze systematycznym⁸¹.

We wstępnych kanonach „Schematu Kodeksu prawa kanonicznego wschodniego” (*Schema Codicis iuris canonici orientalis*) z lipca 1986 r.⁸² konsekwentnie proponowano następującą treść pierwszej w Kodeksie normy prawnej: *Canones huius Codicis omnes et solas Ecclesias orientales catholicas recipiunt, nisi, relationes cum Ecclesia latina quod attinet, expresse aliud statuitur*. Z tego wynika, że w propozycji tekstu kanonu z 1986 r. Komisja niemal literalnie powtórzyła to, co ustalono w wyniku przyjęcia za słuszną opinii organów konsultacyjnych. Ustalono mianowicie tekst normy prawnej ze zamianą nieostrego zwrotu *iis exceptis* („poza przypadkiem”⁸³) na partykułę *nisi* („chyba że”).

W toku prac nad ostateczną redakcją kodeksu w proponowanej dotychczas treści kan. 1 dokonano jeszcze jednej zmiany. Zmiana ta dotyczy kolejności słów: „co innego wyraźnie stanowi” (*aliud expresse statuitur*) w Kodeksie z 1990 r. – w stosunku do propozycji schematowej z 1986 r.: *expresse aliud statuitur* („wyraźnie co innego stanowi”)⁸⁴. Jest to poprawka redakcyjna propozycji Schematu *Codex iuris canonici orientalis*, pochodząca z dokumentu *Coetus de coordinatione*⁸⁵ pt. *Complemento agli emendamenti redazionali*,

⁸⁰ *La nuova revisione dello Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*, kan. 1 bis: *Canones huius Codicis, in quo plerumque ius antiquum orientalium Ecclesiarum recipitur vel accomodatur, precipue ex hoc iure aestimandi sunt*. Zob. Nuntia 1986, no 22, s. 14.

⁸¹ Analogiczna treść została zawarta *Schema Codicis iuris canonici orientalis* z 1986 r. w kan. 2. Poza drobną zmianą, tj. zamiast słów: *ex hoc* jest zwrot *ex illo*. *Nota bene* tekst tej propozycji pokrywa się z treścią obowiązującego kan. 2 CCEO.

⁸² PCCICOR, *Schema Codicis iuris canonici orientalis*, Romae 1986, kan. 1, Nuntia 1984, no 19, s. 20.

⁸³ Nie znaczy to, że do Kodeksu z 1990 r. prawodawca nie wprowadził terminu technicznego *exceptis*. Zob. np. CCEO, kan. 56, 66, 104, 165, 221, 317, 431, 1069 itd.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Coetus de coordinatione* to instytucja, która została powołana przez Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej na początku 1984 r., kiedy to rozpoczął swoją pracę. Pracował przez cztery i pół roku, po czym działalność zakończył w lipcu 1988 r. *Coetus* składał się z Wiceprzewodniczącego Komisji, Sekretarza Komisji, pięciu konsultorów – ekspertów prawa kanonicznego, tak łacińskiego, jak orientalnego, z dobrą znajomością języka łacińskiego. Pierwsze prace *Coetus* rozpoczęły się w 1984 r., poprzedzone opracowaniem „Kryteriów i planu pracy *Coetus de coordinatione*”. W pierwszej fazie aktywności *Coetus* zajmował się przede wszystkim trudnym i ważnym dziełem koordynacji i systematyzacji wszystkich ośmiu schematów, które

zawierającego zmiany zebrane przez Sekretariat Komisji bezpośrednio przed oraz w czasie trwania sesji Zgromadzenia Plenarnego od 3–14 listopada 1988 r.⁸⁶

W kan. 1 Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich z 1990 r. papież Jan Paweł II jako najwyższy prawodawca postanowił: *Canones huius Codicis omnes et solas Ecclesias orientales catholicas respiciunt, nisi, relationes cum Ecclesia latina quod attinet, aliud expresse statutur*⁸⁷, co znaczy, że „Kanon tego Kodeksu odnoszą się do wszystkich i jedynie do katolickich Kościołów wschodnich, chyba że wyraźnie co innego zostało postanowione odnośnie do relacji z Kościołem łacińskim”⁸⁸. Nie może więc budzić wątpliwości stosowanie Kodeksu Jana Pawła II z 1990 r. do „wszystkich i jedynie” osób fizycznych oraz do osób prawnych należących do wszystkich Kościołów wschodnich katolickich.

Pierwsze kanony obu obecnie obowiązujących kodeksów prawa kanonicznego prawodawca umieścił w Księdze 1: „Normy generalne” Kodeksu ła-

zawierały poszczególne części przyszłego kodeksu wschodniego. Ponieważ przekazane temu zespołowi schematy zostały oddzielnie opracowane przez różne „grupy studiów” oraz opracowane na podstawie niejednakowych kryteriów, w pierwszym rzędzie było konieczne opanowanie całości materiału z punktu widzenia koordynacji systematycznej. Dla ułatwienia tego zadania Sekretariat Komisji stosownie do dyrektyw *Coetus centralis*, zestawiał uprzednio wszystkie schematy w jeden, składający się z 29 tytułów i zawierający 1518 kanonów w ciągłej numeracji. Test ten miał stanowić podstawę pracy, reprezentował bowiem zarys schematu. Niemniej zasadniczym przedmiotem prac w pierwszej fazie działań *Coetus de coordinatione* była spójność kodeksu oraz zgodność terminologii kanonicznej, stylu języka łacińskiego, ortografii, interpunkcji itd. projektu definitywnego „Schematu Kodeksu wschodniego prawa kanonicznego”. Pierwsza faza prac tego *Coetus* była „pośrednia” pomiędzy przesłanymi schematami *denua cognitio* a „Schematem wschodniego prawa kanonicznego”. Druga faza prac *Coetus de coordinatione* rozpoczęła się po wysłaniu „Schematu Kodeksu...” członkom Komisji 17.10.1986 r. Do zakończenia posiedzeń *Coetus pro expansione observationum*, któremu zostało powierzone zadanie rozpatrzenia propozycji poczynionych przez część członków Komisji do wyżej wymienionego „Schematu Kodeksu...”, nie odbywały się formalne posiedzenia *Coetus de coordinatione*, ale ograniczono się do wyodrębnienia i zgromadzenia poprawek redakcyjnych, które – jak się wydawało – można byłoby zaproponować do przyjęcia na Zgromadzeniu Plenarnym Członków Komisji (miało się ono odbyć jesienią 1988 r.). Po posiedzeniu Zgromadzenia Plenarnego, *Coetus* ten zebrał się po raz ostatni w dniach 16–21.12.1988 r. dla definitywnego „postawienia kropki na i” w „Schemacie Kodeksu wschodniego...”, a w konsekwencji, by przedstawić go papieżowi Janowi Pawłowi II. Zob. Nuntia 1984, no 19, s. 93–94; Nuntia 1985, no 21, s. 66–79; Nuntia 1988, no 27, s. 3–4, 21, 76.

⁸⁶ Zob. Nuntia 1988, no 27, s. 36. Całość tego dokumentu jest w Nuntia 1988, no 27, s. 76–80. Zob. także I. Žužek, *Modifiche dello Schema Codicis iuris canonici orientalis al Testo definitivo del Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, Roma 1992, s. 2.

⁸⁷ Zob. CCEO, kan. 1.

⁸⁸ Zob. CCEO tłum., kan. 1.

cińskiego⁸⁹ oraz – odpowiednio – w części wstępnej *Canones praeliminaries* Kodeksu katolickich Kościołów wschodnich⁹⁰. Kanon 1 CCEO jest odpowiednikiem korespondującego z nim kan. 1 CIC, aczkolwiek nie jest on literalnym powtórzeniem treści prawa łacińskiego. Wśród pozostałych kanonów wstępnych kodeksów prawa kanonicznego, niezgodnych ze sobą pod względem numeracji⁹¹, można znaleźć odmienną znaczeniowo treść oraz kanony, które nie mają swoich odpowiedników w paralelnej regulacji kodeksowej⁹².

4. Jak należy rozumieć wyrażenie kan. 1 CCEO

[...] nisi relationes cum Ecclesia latina quod attinet, aliud expresse statuitur w kontekście zwrotu [...] unam Ecclesiam latinam respiciunt kan. 1 CIC?

Oba kodeksy prawa kanonicznego – jak się to zauważa⁹³ – pozostają ze sobą w ścisłym związku, tworząc nowy i jednolity *Corpus iuris canonici*. Nie można w uzasadniony sposób twierdzić, że zbiory te są całkowicie od siebie rozdzielone i że nie ma związku pomiędzy oboma kodeksami. Nie idzie tutaj o analizę wszelkich wzajemnych relacji pomiędzy Kodeksem prawa kanonicznego z 1983 r. a Kodeksem kanonów Kościołów wschodnich z 1990 r.⁹⁴, a raczej o niebudzące wątpliwości ustalenie, czy istnieją kanony prawa łacińskiego mające zastosowanie do katolików należących do jakiegokolwiek katolickiego Kościoła *sui iuris*? Następnie zaś nasuwa się oczywiste pytanie: jakie to są normy prawne i jaki jest ich katalog? Ponadto zastanawiająca jest, choć

⁸⁹ Zob. CIC, Księga: *De normis generalibus*, kan. 1–6.

⁹⁰ Zob. CCEO, *Canones praeliminaries*, kan. 1–6.

⁹¹ CIC, kan. 2 ma swój odpowiednik [dalej jako odnośnik: →] w kan. 3 CCEO; CIC, kan. 3 → kan. 4 CCEO; CIC, kan. 4 → kan. 5 CCEO; CIC, kan. 5 § 1 → kan. 6 pkt 2 CCEO; CIC, kan. 6 § 1 → kan. 6 CCEO; CIC, kan. 6 § 2 pkt 2 → kan. 6 pkt 1 CCEO; CIC, kan. 6 § 1 pkt 4 → kan. 6 pkt 1 CCEO; CIC, kan. 6 § 2 → kan. 2 CCEO. Zob. też *Canones synopse zum Codex iuris canonici und Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, oprac. C. G. Fürst, Freiburg, Basel, Wien 1992, s. 3, 117; F. J. Urrutia, *Canones...*, s. 153.

⁹² W CCEO nie ma odpowiednika kan. 5 § 2 CIC, kan. 6 § 1 pkt 1 i 3. Zob. także *Canones synopse...*, s. 3, 117; F. J. Urrutia, *Canones...*, s. 153.

⁹³ Zob. J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 241.

⁹⁴ Podstawowa relacja pomiędzy CIC a CCEO wyraża się – przykładowo podając – w kan. 1 i 1499 CCEO oraz kan. 17 i 19 CIC. Zdaniem J. Abbasa, studia porównawcze w prawie kanonicznym nie mogą być skierowane jedynie na analizę „wspólnej wiedzy o obu kodyfikacjach”. Istnieje potrzeba badań naukowych po to, by lepiej określić relacje pomiędzy kodeksami istniejące. Związek bowiem nie przejawia się tylko w odmiennej treści kan. 1 CIC i kan. 1 CCEO. Zob. J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 241–242.

marginalna, wobec analizowanego problemu kwestia: czy istnieją kanony katolickiego prawa wschodniego, które wiązałyby łacinników?

Zdania prezentowane w literaturze przedmiotu są – gdy idzie o generalia – zbieżne, a różnią się w szczegółach. Według jednych, z czym niewątpliwie należy się zgodzić, kan. 1 CIC wyrasta z ekumenizmu Soboru Watykańskiego II, jest alternatywą dla kan. 1 CIC B i wiąże jedynie łacinników⁹⁵. Inni są bardziej kategoryczni w twierdzeniach i prezentują pogląd, który też trzeba bezwzględnie podzielić, wedle którego Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. w żadnej mierze nie dotyczy Kościoła Wschodniego, bowiem wyrażenie użyte w kan. 1 CIC wyklucza obowiązywanie tego zbioru systematycznego wobec Kościołów wschodnich (*nota bene* nie ma tutaj zawsze mowy o wschodnich Kościołach katolickich)⁹⁶. Wskazuje się jednocześnie, że w przeszłości dyskutowano, czy prawo Kościoła łacińskiego powinno mieć charakter uzupełniający dla prawa Kościoła Wschodniego? Zwyciężyła opcja tego rodzaju, że prawo łacińskie można stosować nie tyle z obowiązku stosowania systemu prawa łacińskiego, ile jako swoistego rodzaju dyrektywę⁹⁷. Zbliżone do tak wyrażonego stanowiska jest twierdzenie, że Kodeks z 1983 r. nie wiąże wprost katolików wschodnich⁹⁸, ponieważ katolicy obrządków wschodnich mają „własny” zbiór systematyczny⁹⁹ (pogląd ten można uznać za słuszny). Można spotkać też myśl, stosownie do której, Kodeks prawa kanonicznego Jan Pawła II dotyczy tylko Kościoła łacińskiego, ponieważ jest jednym z Koś-

⁹⁵ Zob. *The Code of Canon Law. A Text and Commentary*, ed. J. A. Coriden, T. J. Green, D. E. Heintschel, New York 1985, s. 26; *Codice di diritto canonico. Edizione bilingue commentata*, t. 1: Libri I–II–III, ed. P. Lombardía, J. I. Arrieta, Roma 1986, s. 54; L. Chiappetta, *Il Codice...*, s. 32–33; *Studium Romanae Rotae. Corpus iuris canonici*, ed. P. V. Pinto, t. 1: *Commento al codice di diritto canonico*, Città del Vaticano 2001, s. 1; t. 2: *Commento al codice dei canoni delle Chiese orientali*, Roma 2001, s. 2; *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Prepared under the Responsibility of the Martin de Azpilcueta Institute Faculty of Canon Law University of Navarre*, t. 1, Montreal, Chicago 2004, s. 225; *Comentario exegetico al Código de derecho canónico*, t. 1, ed. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, ed. 3, Pamp-lona, 2002, s. 255; *Código de derecho canónico. Edición bilingüe comentada*, ed. J. L. Acebal, F. Aznar, J. Manzanares, M. Sanz, Madrid 2003, s. 17; *Codice di diritto canonico e leggi complementari. Commento*, ed. J. I. Arrieta, Roma 2004, s. 75.

⁹⁶ Zob. L. Chiappetta, *Il Codice...*, t. 1, s. 32; V. J. Pospishil, *Eastern Catholic Church Law*, s. 62–63; *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 1, s. 1–2.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Zob. *Codice...*, ed. J. I. Arrieta, Roma 2004, s. 75.

⁹⁹ *Codice...*, ed. P. Lombardía, J. I. Arrieta, s. 54; *New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York 2000, s. 49; *Codice di diritto canonico commentato. Testo ufficiale. Traduzione latina. Fonti. Legislazione complementare della Conferenza episcopale italiana. Commento. A cura di redazione di Quaderni di diritto Ecclesiae*, Milano 2001, s. 1; *Código...*, s. 17; *Codice...*, ed. J. I. Arrieta, s. 75; J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz...*, s. 46.

ciółw *sui iuris* (w znaczeniu autonomii zbliżonej pojęciowo do autokefalii – i to już jest bardziej dyskusyjne)¹⁰⁰.

Nieliczni autorzy dostrzegają natomiast problem tzw. prawa „międzyobrządkowego”, zaledwie go sygnalizując, tj. odwołując się przede wszystkim do kan. 111–112 CIC¹⁰¹. Co zatem wynika ze źródła?

W Kodeksie łacińskim, o czym wyżej wspomniałam, prawodawca stanowi: *Canones huius Codicis unam Ecclesiam latinam respiciunt*, podczas gdy w drugiej części kan. 1 CCEO znajduje się – co wymaga sprecyzowania – zapis: [...] *nisi relationes cum Ecclesia latina quod attinet, aliud expresse statuitur*. Zgodnie z generalnym zamysłem prawodawcy wynikającym z kan. 1 CIC, nie może być mowy o tym, aby kanony prawa łacińskiego z 1983 r. wprost (*expresse*, tj. *explicite* lub nawet *implicite*)¹⁰² wiązały katolików obrządków wschodnich, bowiem Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. wyrażnie i nominalnie wiąże łacinników¹⁰³.

Jeśli przy tłumaczeniu normy prawnej nie wystarcza własne znaczenie słów ustawy, to możliwe jest ustalenie norm komplementarnych, poprzez wyszukiwanie i interpretację miejsc paralelnych oraz ustalenie celu i okoliczności ustawy¹⁰⁴, z poszanowaniem wszakże dawnego prawa¹⁰⁵. Pomoc to istotna w wyjaśnieniu miejsc wątpliwych i niejasnych oraz myśli legislatora. Stosując tę metodę, można ustalić zarówno prawa, jak i obowiązki katolików wschodnich i wschodnich katolickich osób prawnych, wynikające z prawa łacińskiego, które – biorąc pod uwagę zapis w kan. 1 CIC – tylko pośrednio (*implicite*) odnoszą się do tych podmiotów. Dotyczy to kilku sytuacji faktyczno-prawnych o charakterze „międzyobrządkowym”, opisanych przez prawodawcę w kilku normach prawa łacińskiego¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Zob. *New Commentary...*, s. 49.

¹⁰¹ Zob. *Codice di diritto canonico commentato*, ed. *Quaderni di diritto Ecclesiae*, s. 1; *Comentario...*, t. 1, s. 255; *Código ...*, s. 17.

¹⁰² Chodzi o klasyczne prawne znaczenie tego słowa. Zob. L. Chiappetta, *Il Codice...*, t. 1, s. 38; J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 242.

¹⁰³ Podobnej myśli jest J. F. Urrutia. Zob. J. F. Urrutia, *Canones...*, s. 156.

¹⁰⁴ CCEO tłum., kan. 1499: „Ustawy kościelne należy rozumieć według własnego znaczenia słów, rozważanego w tekście i kontekście. Jeśli pozostaje ono wątpliwe i niejasne, należy uwzględnić miejsca paralelne, gdy takie są, cel i okoliczności ustawy oraz myśl prawodawcy”. Por. CIC, kan. 17.

¹⁰⁵ CCEO tłum., kan. 2: „Kanony Kodeksu, w których zasadniczo starożytne prawo Kościołów wschodnich jest przyjmowane lub akomodowane, przede wszystkim na podstawie tego prawa powinny być szanowane”. Por. CIC tłum., kan. 6 § 2.

¹⁰⁶ Kanony te wymieniają: J. Prader, *La legislazione...*, s. 25–26; I. Žužek, *Presentazione...*, w przyp. 11 na s. 126; L. Chiappetta, *Il Codice...*, t. 1, s. 32; *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 2, s. 4; C. G. Fürst, *Interdipendenza del diritto canonico latino ed orientale. Alcune osservazioni circa diritto canonico della Chiesa latina. Il diritto canonico orientale nell'ordinamento ecclesiae*,

Trzeba rozważyć dwie logiczne sytuacje. Po pierwsze – poddać analizie wszystkie miejsca w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r., w których występuje termin techniczny *ritus* (obrządek), a następnie wyłuszczyć te kanony, które można określić jako prawo „międzyobrządkowe” lub „międzyeklezyjalne”. Po drugie – ustalić, czy istnieją inne sytuacje faktyczno-prawne także odnoszące się do analizowanego zagadnienia.

W Kodeksie łacińskim prawodawca używa słowa *ritus* w różnych formach gramatycznych i odmiennych¹⁰⁷ pod względem merytorycznym kontekstach, a także z różnymi przymiotnikami, tj.: „jakikolwiek obrządek” (*ritus alicuius*), „inny obrządek” (*ritus alterius*), „obrządek katolicki” (*ritus catholicus*), „określony obrządek” (*ritus determinatus*), „odmienny obrządek” (*ritus diversus*), „obrządek wiernych” (*ritus fidelium*), „obrządek łaciński” (*ritus latinus*), „obrządek wschodni” (*ritus orientalis*), „własny obrządek” (*ritus proprius*). Poza tym termin techniczny *ritus* występuje w kan. 2 Kodeksu łacińskiego, gdy prawodawca stwierdza brak legalnej definicji obrządku w prawie Kościoła łacińskiego (*Codex plerumque non definit ritus [...]*). Norma ta nie ma znaczenia dla rozstrzyganej kwestii, bowiem nie chodzi tutaj o relacje „międzyobrządkowe”.

Formuła „obrządku katolickiego” – najszersza znaczeniowo – występuje w dwóch kanonach prawa łacińskiego, w których prawodawca stanowi o prawie podmiotowym otrzymywania Komunii św. oraz udziału we Mszy św. w rycie innego kościoła *sui iuris*¹⁰⁸ (kan. 923 CIC: *Christifideles Sacrificium eucharisticum participare et sacram communionem suscipere possunt quolibet ritu catholico [...]*¹⁰⁹ i kan. 1248 § 1 CIC: *Praecepto de Missa participanda satisfacit qui Misse assistit ubicumque celebratur rito catholico [...]*¹¹⁰). Sądzę, że interpretacja tych norm prawnych nie może budzić wątpliwości. Wierni, niezależnie od przynależności do jakiegokolwiek katolickiego koś-

ed. K. Bharanikulangara, [w:] *Studi Giuridici*, t. 34, Città del Vaticano 1995, s. 19–21; L. Lorusso, *Interrelazione...*, s. 292; J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz...*, s. 46.

¹⁰⁷ Por. X. Ochoa, *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*, Città del Vaticano 1984, s. 420. W odniesieniu do Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich zob. I. Žužek, *Index analyticus Codicis canonum Ecclesiarum orientalium*. Kanonika, t. 2, Roma 1992, s. 299. Zob. też powyżej w przyp. 35.

¹⁰⁸ Por. CIC tłum., kan. 923, 1248 § 1.

¹⁰⁹ Kan. 923 CIC nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 59.

¹¹⁰ Na ten kanon wskazuje tylko I. Žužek. Zob. I. Žužek, *Presentazione...*, na s. 126 w przyp. 11. Dla porównania – CCEO tłum., kan. 881 § 1 CCEO: „Chrześcijanie są zobowiązani w niedziele i święta nakazane uczestniczyć w Boskiej Liturgii oraz, według przepisów lub prawnych zwyczajów własnego kościoła *sui iuris*, w celebracji Liturgii Godzin”; por. *Canones synopse...*, s. 78.

ciola *sui iuris*, mają prawo do udziału w Eucharystii i do przyjmowania Komunii św. w obrzędzie łacińskim.

Węższe znaczeniowo, także jedno wobec drugiego, są wyrażenia techniczno-prawne: „obrzędek wiernych”, „obrzędek łaciński”, „obrzędek wschodni”.

Zwrot „obrzędek wiernych” występuje w treści kan. 372 § 2 CIC, stosownie do której: [...] *erigi possunt Ecclesiae particularis ritu fidelium aliave simili ratione distinctae* [...], czyli że prawodawca dopuszcza możliwość utworzenia kościoła *sui iuris* dla wiernych innego rytu¹¹¹. Znaczenie tej normy prawnej można ustalić w związku z § 1 cytowanego kanonu¹¹². Chodzi mianowicie o to, że zasadą jest tworzenie diecezji jako kościoła partykularnego dla łacinników i dla pewnego terytorium. Wyjątkowo zaś – i to odnosi się do wiernych innego niż łaciński obrzędki – można erygować kościół partykularny dla wiernych jakiegokolwiek obrzędki katolickiego.

Pojęcia: „obrzędek łaciński i „obrzędek wschodni” odnaleźć można w treści trzech kanonów prawa łacińskiego. Mianowicie w kanonach 1015 § 2, 1109 i 1127 § 2 CIC. W drugim z wymienionych kanonów, tj. kan. 1109 CIC, prawodawca stanowi o kompetencji asystowania przy małżeństwie: *Loci ordinarius vel parochus [...] valide matrimonium assistunt non tantum subditorum, sed etiam non subditorum dummodo eorum alteruter sit ritus latini* [...] ¹¹³. Dotyczy zatem sytuacji problemu tzw. małżeństwa międzyobrzędkowego, tj. zawierania małżeństwa przez łacinnika z katolikiem, który łacinnikiem nie jest. Ordynariusz miejsca lub proboszcz są na własnym terytorium, z urzędu¹¹⁴ uprawnieni do asystowania przy zawarciu małżeństwa przez łacinnika – i to niekoniecznie własnego podwładnego – z innym katolikiem (np. łacinnika z grekokatoliczką lub łacinniczki z katolikiem – koptem). Kanony 1015 § 2 i 1127 § 2 CIC, w których prawodawca użył wyrażenia „obrzędek wschodni”, także dotyczą tego działu prawa, ale dwóch różnych sakramentów świętych.

¹¹¹ Por. CIC tłum., kan. 372 § 2. Kanon ten nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 24.

¹¹² Zob. CIC, kan. 372 § 1.

¹¹³ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 829 § 1: „Hierarcha miejsca i proboszcz miejsca po kanonicznym objęciu urzędu, podczas prawnego sprawowania urzędu w granicach swojego terytorium wszędzie ważnie błogosławią małżeństwo, zarówno w odniesieniu do narzeczonych swoich podwładnych, jak i w sytuacji, gdy narzeczeni nie są podwładnymi, ale przynajmniej jedna strona należy do jego własnego *sui iuris*”; zob. *Canones synopse...*, s. 70. Por. też CIC tłum., kan. 1109.

¹¹⁴ Chodzi o pełną treść tego kanonu.

Wedle kan. 1127 § 1 CIC, *ad formam quod attinet in matrimonio mixto adhibendam [...] si tamen pars catholica matrimonium contrahit cum parte non catholica ritus orientalis [...]*¹¹⁵, sankcjonującego posoborowe zmiany w prawie o małżeństwach mieszanych *stricto sensu*¹¹⁶, prawodawca zezwala *ad liceitatem* na zawarcie małżeństwa tego rodzaju także we wschodnim Kościele niekatolickim. Niektórzy autorzy wskazują – bez szczegółowej argumentacji – na powyższą normę prawną jako na tę, która należy do kanonów legalnie opisujących problem relacji „międzyeklezyjalnych”¹¹⁷. Stanowisko przez nich prezentowane wymaga komentarza. Po pierwsze – godne zauważenia jest to, że cytowany kanon należy do rozdziału Kodeksu z 1983 r., który zawiera prawo o małżeństwach mieszanych¹¹⁸. Pojęcie *matrimonium mixtum* zostało – w stosunku do poprzedniego stanu prawa¹¹⁹ – zawężone i dotyczy jedynie związku zawieranego pomiędzy katolikami a niekatolikami. Po drugie – trzeba wziąć pod uwagę fakt, że w Kodeksie z 1990 r. jest – nie tyle w brzmieniu literalnym, ile merytorycznie tożsamy kan. 834 § 2 CCEO –

¹¹⁵ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 834 § 1: „Forma zawarcia małżeństwa przepisana prawem powinna być zachowana, jeśli przynajmniej jedna strona zawierająca małżeństwo została ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego została przyjęta”; § 2: „Jeśli zaś strona katolicka należąca do jakiegoś kościoła wschodniego *sui iuris* zawiera małżeństwo ze stroną, która należy do kościoła wschodniego akatolickiego, forma zawarcia małżeństwa przepisana prawem powinna być zachowana jedynie do godziwości, do ważności zaś należy błogosławieństwo kapłana, z zachowaniem innych przepisów prawa”; zob. *Canones synopse...*, s. 71. Por. też CIC tłum., kan. 1127 § 1.

¹¹⁶ Na Soborze Watykańskim II problem małżeństw mieszanych był przedmiotem dyskusji, ale obowiązującego prawa nie uchylono. Zmian zasadniczych w tej dyscyplinie dokonano pod wpływem postanowień soborowych. Np. na mocy Dekretu Kongregacji dla Kościoła Wschodniego *Crescens matrimoniorum* z 22.02.1967 r., w małżeństwach katolików obrządku łacińskiego z ochrzczonymi akatolikami wschodnimi, formy kanonicznej zawarcia małżeństwa wymagano jedynie *ad liceitatem*, a nie *ad validitatem* związku małżeńskiego. Zob. UR, pkt 3, 13–18, [w:] COD, s. 909–911, 915–918, SWD, s. 205–206, 212–215, OE, pkt 18, [w:] COD, s. 905, SWD, s. 187; DH, pkt 2, [w:] COD, s. 1002–1003, SWD, s. 415–416; Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* z 28.10.1965 r., pkt 8 a–b, [w:] COD, s. 923, SWD, s. 235; AAS 1967, no 59, s. 165–166.

¹¹⁷ Zob. J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 250–251; J. Prader, *La legislazione...*, s. 26; L. Lorusso, *Interrelazione...*, s. 292.

¹¹⁸ Zob. CIC, kan. 1124–1129.

¹¹⁹ Tradycyjne pojęcie małżeństwa mieszanego, według prawa kanonicznego z 1917 r. i z 1949 r., obejmowało małżeństwa zawierane przez katolików za dyspensą od przeszkody rozrywającej różnej religii (w znaczeniu szerokim) oraz małżeństwa katolików, objęte przeszkodą wzbraniającą odmiennego wyznania (w znaczeniu wąskim). Pewne podobieństwo regulacji w stosunku do małżeństw katolików z ochrzczonymi niekatolikami można odnaleźć w przepisach o małżeństwach katolików z osobami niegodnymi (tzw. małżeństw mieszanych *lato sensu*). Zob. CIC B, kan. 1064 pkt 1, kan. 1071; CA, kan. 54 pkt 1, kan. 61, AAS 1949, no 41, s. 100–102; zob. też E. Gajda, *Problem...*, s. 29–34, 36–68.

przepis o zachowaniu formy zawarcia małżeństwa ze wschodnim akatolikiem jedynie dla godziwości związku¹²⁰. Daje to podstawę twierdzeniu, że kan. 1127 § 1 prawa łacińskiego nie stosuje się do katolików wschodnich. Kanon 1127 § 1 CIC należy odnieść do problemu związania tą normą prawną nupturientów zawierających małżeństwo łacińsko-niekatolickie, a więc do szerszego znaczeniowo od pojęcia „małżeństwa międzyobrządkowego” związku. Być może wskazani Autorzy mieli na myśli dawne, inne znaczeniowo pojęcie *matrimonium mixtum*.

Natomiast w kan. 1015 § 2 CIC prawodawca statuuje zakaz: *Episcopus proprius, iusta de causa non impeditus, per se ipse suos subditos ordinet; sed subditum orientalis ritus, sine apostolico indulto, licite ordinare non potest*¹²¹. Znaczący to, że biskup własny nie może wyświęcić kandydata – *subditum orientalis ritus*, bez indultu Stolicy Apostolskiej. Z tego wynika jasno, że biskup łaciński nie mógłby godziwie – bez stosownego indultu – wyświęcić katolika, nawet własnego podwładnego należącego do obrządku wschodniego. W kanonie tym objęto zatem zakresem podmiotowym również wschodnich katolików któregośkolwiek kościoła *sui iuris*.

Pojęcia: „własny obrządek”, „inny obrządek” i „odmienny obrządek” występują w kilku miejscach w Kodeksie Kościoła łacińskiego.

O „własnym obrządku” prawodawca stanowi w kan. 214 CIC: [...] *ius est christifidelibus, ut multum Deo presolvant iuxta praescripta proprii ritus a legitimis Ecclesiae Pastoribus aprobandi* [...] ¹²². Z treści przepisu wynika, że wierni mają prawo do sprawowania kultu Bożego, zgodnie z przepisami własnego rytu. Wobec użycia przez prawodawcę tak szerokiej klauzuli można zasadnie powiedzieć, że ta norma prawna obejmuje każdy katolicki kościół *sui iuris* – również wschodni. Ponadto w kan. 846 § 2 CIC, stosownie do treści tej normy prawnej: *Minister sacramenta celebret secundum proprium ritum*, stanowi się o konieczności zachowania własnych przepisów liturgicznych¹²³.

¹²⁰ Zob. CCEO, kan. 834 § 2.

¹²¹ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 748 § 2: „Kandydata będącego podwładnym, a należącego do innego kościoła *sui iuris*, Biskup eparchialny nie może wyświęcić bez zgody Stolicy Apostolskiej. Jeśli dotyczy to kandydata, który należy do Kościoła patriarchalnego i w granicach tego Kościoła ma stałe lub tymczasowe zamieszkanie, tej zgody może udzielić także Patriarcha”; zob. *Canones synopse...*, s. 64. Por. też CIC tłum., kan. 1015 § 2.

¹²² Dla porównania – CCEO tłum., kan. 17: „Chrześcijanom przysługuje prawo sprawowania kultu Bożego, zgodnie z przepisami własnego kościoła *sui iuris*, jak również podążania własną drogą życia duchowego, zgodną jednak z doktryną Kościoła”. Zob. też *Canones synopse...*, s. 14. Por. CIC tłum., kan. 214.

¹²³ *Vide infra*. Por. też CIC tłum., kan. 846 § 2.

W kan. 450 § 1 CIC jest mowa o „innym obrządku”: [...] *ad Episcoporum conferentiam [...] invitari quoque possunt Ordinarii alterius ritus [...]*¹²⁴, gdzie ustala się prawo do zapraszania na konferencje episkopatów także ordynariuszy innego obrządku. Przepis jest zwięzły i jasny, jeśli weźmie się pod uwagę, że termin *hierarcha loci* kan. 814 CCEO jest odpowiednikiem wyrażenia techniczno-prawnego: *ordinarius loci* kan. 1124 CIC. W konferencjach episkopatów, które są instytucją tylko prawa łacińskiego¹²⁵, mogą uczestniczyć – zgodnie z treścią kan. 450 § 2 CIC – katolicy hierarchowie niezależnie od obrządku¹²⁶. Podobnie określenie „inny obrządek” zawiera treść kan. 991 CIC ([...] *cuius christifideli integrum est confessario legitime approbatio alius ritus, cui maluerint, peccata confiteri [...]*¹²⁷), według którego każdy wierny ma prawo do wyznania grzechów przed uprawnionym spowiednikiem innego rytu, tj. takiego, do którego należy penitent¹²⁸. Kanon 991 CIC można uznać za normę „międzyobrządkową”, w okolicznościach opisanych legalnie w tym kanonie, aplikowaną wobec katolików pewnego, wschodniego kościoła *sui iuris*.

Natomiast w kan. 383 § 2 i 1021 CIC znajduje się wyrażenie techniczno-prawne „odmienny obrządek”. Według kan. 383 § 2 CIC: *Fideles diversi ritus in sua dioecesi si habeat, eorum spiritualibus necessitatibus provideat sive per sacerdotes aut paroecias eiusdem ritus, sive per Vicarium episcopalem*¹²⁹. Prawodawca przewidział sytuację, w której – aby zadośćuczynić potrzebom duchowym wiernych odmiennego rytu – tworzy się parafie i powołuje się duchownych należących do tego obrządku¹³⁰. Możliwe byłoby więc utworzenie parafii i powołanie duchownych dla katolików jakiegokolwiek obrządku wschodniego. W tym także przypadku prawo łacińskie dotyczy katolików wschodnich i wobec nich może być stosowane.

Z kan. 1021 CIC wynika zakaz wystawiania, bez indultu Stolicy Apostolskiej, dymisoriów do biskupa odmiennego rytu aniżeli ten, do którego należy

¹²⁴ Kanon ten nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 29.

¹²⁵ Zob. CIC, kan. 447–459.

¹²⁶ Por. CIC tłum., kan. 450 § 1.

¹²⁷ Kan. 991 CIC nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 62.

¹²⁸ Por. CIC tłum., kan. 991.

¹²⁹ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 193 § 2: „Biskup eparchialny powinien troszczyć się o potrzeby duchowe tych chrześcijan, o ile to możliwe, z pomocą prezbiterów lub proboszczów tego kościoła *sui iuris* oraz chrześcijan, a także przez syncela ustanowionego do troski o tych chrześcijan”; CCEO tłum., kan. 678 § 2: „W miejscach, w których są liczni chrześcijanie niemający proboszcza kościoła *sui iuris*, do którego należą, biskup eparchialny, o ile to możliwe, winien wyznaczyć prezbitera tego kościoła, który będzie udzielał chrztu”; zob. też *Canones synopse...*, s. 25.

¹³⁰ Por. też CIC tłum., kan. 383 § 2.

kandydat do święceń (tj. *litterae dimissoriae missi possunt ad quemlibet Episcoporum communionem cum Apostolica Sede habentem, exepto tantum, citra apostolicum indultum, Episcopo ritus diversi a ritu promovendo*)¹³¹. Wobec powyższego przepis ten można zaliczyć do prawa międzyobrzędkowego i stosować, gdy katolicki obrządek promowanego jest odmienny aniżeli obrządek biskupa, do którego wysyła się dymisorie.

Do wiernych „określonego rytu” adresowane są kanony: 476 i 479 § 2 CIC. Treść pierwszej z powoływanych norm jest następująca: [...] *quotiens rectum dioecesis regimen id requirat, constitui etiam possunt ab Episcopo dioecesano unus vel plures Vicarii episcopalis [...] aut quo fideles determinati ritus [...]*¹³². Prawodawca przewiduje zatem – analogicznie jak w innych, wyżej analizowanych kanonach – powołanie wikariusza biskupiego dla wiernych pewnego, określonego rytu¹³³. Oczywistym jest to, że prawo biskupa diecezjalnego obejmuje też uprawnienie powołania wikariusza biskupiego dla wiernych – katolików innych obrządków aniżeli łaciński. Kanon 479 § 2 CIC jest związany z tym zagadnieniem i brzmi: *Vicario episcopali ipso iure eadem competit potestas [...] aut fideles deretminati ritus [...] tantum pro quibus constitutus est [...]*¹³⁴. Można powiedzieć, że ta norma prawna uzupełnia poprzednio powoływaną i określa władzę wikariusza biskupiego nad wiernymi określonego, acz różnego obrządku aniżeli ten, do którego należy wikariusz biskupi. Oba kanony należy kwalifikować do prawa łacińskiego regulującego problematykę międzyobrzędkową.

Obrządek w prawie łacińskim jest jeszcze określany przymiotnikiem *alicuius* – „jakikolwiek” i występuje w treści kan. 112 § 2 CIC: [...] *sacramenta secundum ritus alicuius Ecclesiae ritualis sui iuris recipiendis, non secumfert adscriptionem eidem Ecclesiae*. Znaczy to, iż przyjmowanie sakra-

¹³¹ Dla porównania – CCEO tłum.: „Dymisorie może przesłać własny biskup eparchialny do jakiegokolwiek biskupa tego samego kościoła *sui iuris*, co mający przyjąć święcenia, nie zaś do innego biskupa, chyba że za zgodą tych, o których mowa w kan. 748 § 2”. Także CCEO, kan. 472, 537 § 2, 560 CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 64. Por. CIC tłum., kan. 1021.

¹³² Dla porównania – CCEO tłum., kan. 246: „Ilekcroć dobre zarządzanie eparchią tego wymaga, można ustanowić jednego lub kilku syncelów, którzy na mocy samego prawa w określonej części eparchii albo w pewnym rodzaju zajęć duszpasterskich, albo wobec chrześcijan należących do innego kościoła *sui iuris* lub do pewnej kategorii mają taką samą władzę, jaką prawo wspólne przydziela protosyncelowi”; zob. też *Canones synopse...*, s. 31.

¹³³ Por. też CIC tłum., kan. 476.

¹³⁴ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 248 § 1: „Jeżeli inaczej nie jest wyraźnie zastrzeżone w prawie wspólnym, protosyncelowi w całej eparchii, syncelom zaś w zakresie powierzonego urzędu przysługuje ta sama władza wykonawcza z tymi wyjątkami, jakie biskup eparchialny sobie lub innym zastrzegł, lub które na mocy prawa wymagają jego specjalnego zlecenia. W razie braku takiego specjalnego zlecenia akty wymagające go są nieważne”; zob. też *Canones synopse...*, s. 31. Zob. też CIC tłum., kan. 479 § 2.

mentów w innym kościele *sui iuris* nie powoduje – niejako automatycznie – zmiany obrządku. Ta norma prawna ma niewątpliwe znaczenie dla praktyki i z pewnością dotyczy także wszystkich katolików wschodnich.

Odmianą redakcją tekstu prawnego zawierającą pojęcie „obrzędki” odnaleźć można w kan. 518 i kan. 535 § 2 CIC. W pierwszym z wymienionych przepisów prawodawca kodeksowy stanowi o możliwości tworzenia parafii personalnych, nie tylko z powodów językowych, narodowościowych, lecz także z racji przynależności do pewnego obrządku. Zapis w treści tego kanonu jest następujący: [...] *peroecliae personales, ratione ritus, lingua, nationis christifidelium alicuius teritorii* [...] ¹³⁵. Natomiast kan. 535 § 2 CIC określa obowiązek poczynienia stosownej noty o zmianie obrządku w księdze ochrzczonych (*in libro baptizatorum adnotentur [...] necnon mutandi ritus* [...]) ¹³⁶. Obie powoływane normy regulują zagadnienia międzyobrzędkowe i mogą mieć zastosowanie wobec katolików niebędących łacinnikami.

Termin techniczny *ritus* występuje również w kilkunastu normach prawnych dotyczących liturgii i ceremonii (choć nie we wszystkich przypadkach obrządkowi przydano przymiotnik „liturgiczny”) ¹³⁷. Prawodawca w kanonach tych przypomina o powinności zachowania przepisów liturgicznych w kon-

¹³⁵ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 280 § 1: „Z reguły parafia powinna być terytorialna, a więc obejmująca wszystkich chrześcijan pewnego terytorium; gdzie jednak z racji narodowych, językowych, przynależności chrześcijan do jakiegoś kościoła *sui iuris* lub z jakiegoś innego określonego powodu biskup eparchialny po konsultacji z radą kapłańską uzna to za właściwe, należy erygować parafie personalne”; zob. też *Canones synopse...*, s. 35. Por. CIC tłum., kan. 518.

¹³⁶ Kan. 112 § 2 CIC nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 8. Natomiast kan. 535 § 2 CCEO ma swój odpowiednik w CCEO, tj. kan. 296 § 2 CCEO tłum.: „W księdze ochrzczonych należy także odnotować przynależność ochrzczonego do kościoła *sui iuris* według normy kan. 37, udzielenie sakramentu chrzmacji oraz to, co ma związek ze stanem kanonicznym chrześcijan z racji małżeństwa z zachowaniem kan. 840 § 3, z racji adopcji, z racji święceń albo profesji wieczystej w instytucie zakonnym; adnotacje te powinny zawsze być uwidocznione w świadectwie chrztu”; zob. też *Canones synopse...*, s. 35. Por. CIC tłum., kan. 535 § 2.

¹³⁷ Zob. CIC, kan. 206 § 2: [...] *ad sacros ritos celebrandos introducitur* [...]; kan. 230 § 1: [...] *per ritum liturgicum praescriptum* [...]; kan. 604 § 1: [...] *iuxta probatum ritum liturgicum* [...]; kan. 918: [...] *servandis liturgicis ritibus* [...]; kan. 1034 § 1: [...] *per liturgicum admissionis ritum* [...]; kan. 1037: [...] *nisi ritu praescripto* [...]; kan. 1119: [...] *ne serventur ritus in libris liturgicis* [...]; kan. 1120: [...] *potest ritum proprium matrimonii* [...]; kan. 1127 § 3: [...] *post canonicam celebrationem* [...] *suum* [...] *ritum peragens* [...]; kan. 1167 § 2: *In sacramentalibus* [...] *serventur ritus et formulae Ecclesiae* [...]; kan. 1211: [...] *ritu paenitentiali ad normam librorum liturgicorum* [...]; kan. 1217 § 2: *Sollemni ritu deceditur Ecclesiae* [...]w związku z § 1: [...] *sacrae liturgiae legibus servatis*; kan. 1229: [...] *secundum ritum in libris liturgicis praescriptum* [...]; 1237 § 2: [...] *iuxta normas in libris liturgicis traditas*; zob. także X. Ochoa, *ibidem*.

kretnych sytuacjach. Wszystkie te sytuacje, opisane prawem łacińskim, mogą mieć zastosowanie w relacjach „międzyobrzędkowych”.

Ponadto, w poszczególnych kanonach Kodeksu z 1983 r. są inne wyrażenia techniczno-prawne, które – co prawda – terminu „obrzędek” nie zawierają, ale prawodawca odnosi się w nich do wschodnich patriarchów i do Kościołów „własnego obrządku”. Chodzi mianowicie o kan. 111 § 1, kan. 112 § 1 i kan. 350 § 1 i § 3 CIC. Dwie w pierwszej kolejności powoływane normy prawne odnoszą się do sytuacji konstituowania się podmiotu w pewnym obrzędzie Kościoła, albo poprzez chrzest, albo poprzez małżeństwo. Ostatni z wymienionych kanonów dotyczy składu Kolegium Kardynałów.

Dziecko poprzez chrzest nabywa przynależność do Kościoła łacińskiego, jeśli oboje rodzice są łacinnikami. W przypadku, gdy dziecko zrodzone zostało ze związku, w którym tylko jedna strona jest łacinnikiem, konieczna jest zgoda obojga rodziców. Gdy zgody brakuje, dziecko przynależy do „kościół obrządku”, do którego należy jego ojciec. Kwestię tę reguluje kan. 111 § 1 CIC: [...] *Ecclesiae latinae per receptum baptismum adscribitur filius parentum [...] quodsi concors voluntas desit, Ecclesiae rituali ad quam pertinet adscribitur*¹³⁸. Poza niniejszą analizą pozostaje natomiast wymiar praktyczny tego kanonu i problemy, jakie mogą powstać w związku z koniecznością uzyskania zgody obojga przynależących do obrządku łacińskiego i jakiegokolwiek katolickiego obrządku wschodniego rodziców – na ochrzcenie dziecka w określonym rycie¹³⁹. Nie można wszak powątpiewać, że kanon ten nie dotyczy także katolików wschodnich.

Kanon 112 § 1 pkt 2 CIC brzmi: [...] *post receptum baptismum, alii Ecclesiae rituali sui iuris adscribuntur* – poza tymi, którzy uzyskali dekretem licencję Stolicy Apostolskiej¹⁴⁰ – *coniux qui, in matrimonio ineundo, vel eo durante, ad Ecclesiam ritalem sui iuris alterius coniugis se transire declaravit; matrimonio alutem soluto, libere potest ad Ecclesiam latina redire*¹⁴¹. Zapis w treści tego kanonu należy rozumieć następująco. Ze względu na pierwsze zdanie kan. 112 § 1 (tj. „po przyjęciu chrztu”) każdy nupturient łaciński

¹³⁸ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 28 § 1: „Obrządek jest dziedzictwem liturgicznym, teologicznym, duchowym i dyscyplinarnym wyodrębnionym przez kulturę i okoliczności historyczne narodów, wyrażającym sposób przeżywania wiary, właściwy dla każdego kościoła *sui iuris*”; zob. też *Canones synopse...*, s. 8. Por. CIC tłum., kan. 111 § 1.

¹³⁹ Na ten problem słusznie zwraca uwagę C. G. Fürst. Zob. C. G. Fürst, *Interdipendenza...*, s. 21–23.

¹⁴⁰ Zob. CIC tłum., kan. 112 § 1 pkt 1.

¹⁴¹ Dla porównania – CCEO tłum., kan. 33: „Kobieta ma prawo przejść do kościoła *sui iuris* męża w momencie zawierania małżeństwa lub podczas jego trwania; po rozwiązaniu zaś małżeństwa w sposób wolny może powrócić do poprzedniego kościoła *sui iuris*”; zob. też *Canones synopse...*, s. 8. Por. CIC tłum., kan. 112 § 1, pkt 2.

(kobieta lub mężczyzna)¹⁴², który w czasie zawierania małżeństwa, lub małżonek (kobieta lub mężczyzna), który w czasie trwania małżeństwa zadeklaruje chęć przejścia do „kościół obrządku”, do którego należy drugi z nupturientów lub drugi małżonek, *ipso iure* przechodzi do – odmiennego niż dotychczasowy – kościoła *sui iuris*.

W punkcie 3 § 1 tego kanonu prawodawca określa sytuację katolickiego dziecka z małżeństwa *mixtus ritus* lub z małżeństwa rodziców – uprzednio łacinników – którzy następnie przeszli do innego kościoła *sui iuris*, albo też z małżeństwa mieszanego *stricto sensu*: [...] *fili eorum de quibus in nn. 1 et 2 [...] in matrimonio mixto, filii partis catholicae quae ad aliam Ecclesiam ritualement legitime transierit [...] possunt ad latina Ecclesiam redire*. Dzieci mają, wobec tego, prawo do powrotu do Kościoła łacińskiego¹⁴³.

Z zapisu w treści § 1 kan. 112 CIC wynika, że dwie pierwsze sytuacje dotyczą przejścia łacinnika – w taki lub inny sposób i niezależnie od pobudek – do któregośkolwiek katolickiego obrządku wschodniego. Ostatnia zaś sytuacja prawna odnosi się do włączenia dziecka – katolika należącego, z racji decyzji powziętej przez rodziców, do jakiegokolwiek wschodniego kościoła *sui iuris*, do Kościoła łacińskiego.

Z tego należy wnosić, że poszczególne punkty kan. 112 § 1 CIC odnoszą się do: łacinnika przechodzącego do innego katolickiego kościoła *sui iuris*, łacinnika zawierającego małżeństwo z katolikiem niebędącym łacinnikiem oraz do dzieci należących do jakiegokolwiek katolickiego kościoła *sui iuris*, które przechodzą do Kościoła łacińskiego. Tylko ostatni z wymienionych przepisów bezpośrednio dotyczy prawa podmiotowego katolika wschodniego, pozostałe zaś rodzą obowiązek uznania skutku prawnego aktu przejścia katolika łacińskiego do któregośkolwiek katolickiego kościoła *sui iuris*. Można powiedzieć, iż wszystkie powołane sytuacje prawne – zawarte w treści § 1 kan. 112 CIC – zaliczyć trzeba do prawa „międzyobrzędkowego” i nie ma znaczenia, że prawo podmiotowe dotyczy wprost katolika wschodniego, czy też nie, bowiem rodzi obowiązek po drugiej stronie (dotyczy również katolików wschodnich).

Na podstawie treści kan. 350 § 1 i § 3 CIC, tj: *Cardinalium Collegium in tres ordines distribuitur [...] necnon Patriarchae orientales qui in Cardina-*

¹⁴² Na to, że kan. 112 § 1 pkt 2 obejmuje tak łacinniczkę, jak łacinnika słusznie zwraca uwagę C. G. Fürst. Zob. C. G. Fürst, *Interdipendenza...*, s. 23–24.

¹⁴³ Por. też CIC tłum., kan. 112 § 1, pkt 3.

*lium Collegium relati sunt [...]*¹⁴⁴, wywieść można oczywisty wniosek, że w skład Kolegium Kardynałów wchodzić mogą patriarchowie wschodni¹⁴⁵.

Kanony łacińskie prawa „międzyobrządkowego”, czyli te, które dotyczą (*quod attinet*) wszystkich katolików wschodnich, można ująć w pewne grupy tematyczne nie tylko ze względu na przymiotnik przydany terminowi technicznemu *ritus*, ale i z innych względów. Jak słusznie zauważają niektórzy¹⁴⁶ – można zatem uporządkować je w kilka grup norm prawnych. Po pierwsze – prawodawca opisuje sytuację prawną związaną z przynależnością do pewnego kościoła *sui iuris* (kan. 111 § 1 – 112 § 1 i § 2 CIC). Po wtóre – z norm prawa łacińskiego wynika prawo podmiotowe do sprawowania kultu oraz prawo do opieki pastoralnej nad wiernymi innego niż własny obrządku (kan. 214, 372 § 2, 383 § 2, 476, 479 § 2, 518 CIC); stosuje się je do katolików obrządków wschodnich. Na kolejną grupę przepisów składają się kanony Kodeksu z 1983 r., które przewidują otrzymywanie sakramentów w rycie innego kościoła *sui iuris* oraz udział we Mszy św. (kan. 846 § 2, 923, 991, 1248 § 1 CIC). Na ostatnią grupę kanonów prawa łacińskiego, mających zastosowanie także do wiernych katolików należących do któregośkolwiek z obrządków wschodnich katolickich, składają się normy prawne, których nie można nazwać wspólnym tytułem, ponieważ są przypisane różnym księgom w Kodeksie z 1983 r. (tj. kan. 350 § 1 i 3, 450 § 1, 535 § 2, 1015 § 2, 1021, 1109, 1127 CIC)¹⁴⁷.

W odniesieniu do sygnalizowanej wyżej i zgoła „wpadkowej”¹⁴⁸ kwestii objęcia niektórymi normami katolickiego prawa wschodniego także łacinników można zasadnie twierdzić, że wśród kanonów katolickiego prawa

¹⁴⁴ Kanon ten powołuje się jedynie w *Comentario...*, t. 1, s. 259. Kan. 350 CIC nie ma swojego odpowiednika w CCEO; zob. *Canones synopse...*, s. 22.

¹⁴⁵ Por. też CIC tłum., kan. 350 § 1 i § 3.

¹⁴⁶ Zob. *Comentario...*, t. 1, s. 259. Nie wszystkie kanony prawa „międzyobrządkowego” tutaj się wymienia. Por. *Exegetical Commentary...*, t. 1, s. 225.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Inny problem, sygnalizowany w literaturze przedmiotu, to ten, jakie prawo należałoby stosować na pewnym terytorium? Czy należałoby dać pierwszeństwo zasadzie *locus regit actum*, czy może stosować zasadę personalną obowiązywania prawa? Problem ten ma niewątpliwie szeroki kontekst praktyczny. Na podstawie kan. 1 CIC i kan. 1 CCEO wszyscy katolicy (łacinnicy i wschodni) – niezależnie od miejsca, gdzie się znajdują – są podmiotami prawa w Kościele katolickim. Treść kanonów: 1491–1493 CCEO oraz 12–13 CIC pozwala na stwierdzenie, że gdy idzie o ustawy powszechne, zasada personalności prawa ma pierwszeństwo przed zasadą terytorialności (z zastrzeżeniem wyjątków). Wszyscy katolicy wschodni są podmiotami wspólnego prawa wschodniego, wschodniego zwyczaju prawnego i prawa partykularnego kościoła *sui iuris*, do którego należą (chyba że co innego postanowiono). Wszyscy łacinnicy są podmiotami wspólnego prawa łacińskiego, łacińskiego zwyczaju prawnego i prawa partykularnego swojego miejsca pobytu (chyba że co innego postanowiono). Zob. *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 2, s. 4.

wschodniego są takie, które wprost wiążą łacinników, oraz takie, które łacinników wiążą, aczkolwiek pośrednio.

W katolickim prawie wschodnim jest dziewięć kanonów, które *explicite* wiążą katolików łacińskich¹⁴⁹. Wynika to z użycia przez prawodawcę kodeksowego wyrażenia techniczno-prawnego: *etiam Ecclesia latina*. Zwrot ten pojawia się w następujących kanonach: 37, 41, 207, 322 § 1, 432, 696 § 1, 696 § 2, 830 § 1, 916 § 5 i 1465 CCEO¹⁵⁰. Taka formuła prawna nie pozostawia wątpliwości interpretacyjnych. Zgodnie z literalnym brzemieniem zwrotu „dotyczą także Kościoła łacińskiego”, wszystkie kanony Kodeksu z 1990 r., w których *passus* ten występuje, trzeba rozumieć jako te normy prawne, które stosuje się, tak do katolików wschodnich (tj. przede wszystkim), jak do katolików łacińskich (tj. także).

Inne są normy katolickiego prawa wschodniego z 1990 r., w których – co prawda – nie ma tak klarownego wyrażenia techniczno-prawnego, ale występują inne wyrażenia. Pozwalają one postawić tezę, wedle której kanony te dotyczą również katolików obrządku łacińskiego.

Po pierwsze – w Kodeksie z 1990 r. w bardzo wielu kanonach i w różnych kontekstach prawodawca użył pojęcia „kościół *sui iuris*” (*Ecclesia sui iuris*)¹⁵¹. Niezależnie od odmiennej struktury katolickich Kościołów wschodnich i Kościoła łacińskiego, stosując zasadę jedności i spójności obu kodyfikacji, a także biorąc pod uwagę zamysł legislatora, można dojść do wniosku, że wyrażenia: *Ecclesia sui iuris* i *Ecclesia riuentalis sui iuris* są znaczeniowo tożsame. Nie we wszystkich przypadkach kanony, w których zwrot ten występuje¹⁵², wiążą łacinników. Dotyczy to – jak się wydaje – sytuacji, w których

¹⁴⁹ Zob. R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72; J. Prader, *La legislazione...*, s. 23–24; I. Žužek, *Presentazione...*, s. 129–131; *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 2, s. 4.

¹⁵⁰ Dostrzegają to np. R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72; J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 242–246; I. Žužek, *Index...*, s. 113; *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 2, s. 4; L. Lorusso, *Interrelazione...*, s. 291–292.

¹⁵¹ Tj. CCEO, kan. 29 → kan. 111 § 1 CIC; por. CIC B, kan. 98 § 1, CS, kan. 6 § 1–2. CCEO, kan. 30 → CIC, kan. 111 § 2; por. CS, kan. 12. CCEO, kan. 31 → por. CIC B, kan. 98 § 2, CS, kan. 1 § 3 i 7. CCEO, kan. 32 → CIC, kan. 112 § 1; por. CIC B, kan. 98 § 3, CS, kan. 8 § 1. CCEO, kan. 33 → CIC, kan. 112 § 1 pkt 2; por. CIC B, kan. 98 § 4, CS, kan. 9. CCEO, kan. 34 → CIC, kan. 112 § 1 pkt 3; por. CS, kan. 10. CCEO, kan. 35 → por. kan. CS, 11 § 1. CCEO, kan. 35 → por. CS, kan. 11 § 1. CCEO, kan. 36 → Por. CS, kan. 13 § 1. CCEO, kan. 37 → Por. CS, 13 § 2. CIC, kan. 38 → por. CS, kan. 14. Także: Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, *Codex canonum Ecclesiarum orientaliū auctoritate Ioannis Pauli Pp. promulgatus. Fontium annotatione auctus*, Libreria Editrice Vaticana 1995, s. 9–12; J. Prader, *La legislazione...*, s. 24; L. Lorusso, *Interrelazione...*, s. 292–301.

¹⁵² Zwrot *Ecclesia sui iuris* występuje w CCEO dwieście czterdzieści trzy razy. Dostrzegają to: R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72; J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 247; I. Žužek, *Index...*, s. 114–116.

prawodawca zakłada jedność akcji w czasie i przestrzeni. Chodzi tu między innymi o następujące i przykładowe zaledwie sytuacje faktyczno-prawne legalnie opisane kanonami: 84 § 1 i 202, 330 § 2, 622 § 1, 1013 § 2, 1968 § 1 CCEO¹⁵³.

Pod drugie – istnieją w kodyfikacji wschodniej normy, które *ex natura rei* wiążą Kościół łaciński. W odniesieniu do pojęcia *ex natura rei* – o czym nie bez racji pisze Hiob Abbas – chodzi o tożsamość regulowanej materii¹⁵⁴. W literaturze podaje się przykłady norm prawa wschodniego „z natury rzeczy” mających zastosowanie wobec łacinników (tj. kan. 28 – 39, 39 – 41, 451, 517 § 2, 806, 809 § 1, 811, 826 tj. na kan. 828 § 1, 835 CCEO)¹⁵⁵. Kanony wprost adresowane do katolickich Kościołów wschodnich, które „z natury rzeczy”¹⁵⁶ wiążą także osoby fizyczne i prawne Kościoła łacińskiego, to te, które legalnie opisują przynależność do pewnego kościoła *sui iuris* i formy zawarcia małżeństwa.

5. Wnioski

Pontyfikat Jana Pawła II był niezwykle w różnych jego aspektach, także w dyscyplinie prawa kanonicznego. Papież Jan Paweł II jako Najwyższy Prawodawca w Kościele katolickim, w kontynuacji myśli Soboru Watykańskiego II, dokonał reformy prawa łacińskiego i katolickiego prawa wschodniego. Zdarzenie to jest doniosłe, zwłaszcza dlatego, że w dotychczasowej dyscyplinie prawa jurysdykcją obejmowano cały Kościół Wschodni. Dzięki obu obecnie obowiązującym kodyfikacjom – „Kodeksom Jana Pawła II” – prawo łacińskie wiąże zasadniczo tylko katolików obrządku łacińskiego, a katolickie prawo wschodnie dotyczy – również co do zasady – jedynie katolików należących do wschodnich Kościołów *sui iuris*. Istnieją jednak przepisy, tak w Kodeksie z 1983 r., jak i w Kodeksie z 1990 r., które dotyczą nawzajem: wedle katolickiego prawa wschodniego – łacinników, a według prawa łacińskiego – katolików wschodnich. Doniosłości zmian, które zaszły w prawie kanonicz-

¹⁵³ Nie dotyczy to natomiast takich kanonów CCEO, jak: 193 § 1, 678 § 1–2, 904 § 1–2. Zob. J. Abbas, *CCEO e CIC...*, s. 247–250. Por. R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72; I. Žužek, *Prezentazione...*, s. 121–123; *Corpus...*, ed. P. V. Pinto, t. 2, s. 4.

¹⁵⁴ Zob. J. Abbas, *CCEO e CIC*, s. 242. Wspomina o tym także R. Metz, choć autor ten nie wyjaśnia wystarczająco *meritum* sprawy (tj. „because of the nature matter treated”). Por. R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72.

¹⁵⁵ Zob. R. Metz, *Preliminary canons*, s. 72, J. Abbas, *CCEO e CIC*, s. 250–251.

¹⁵⁶ Ma to związek bezpośredni z treścią kan. 1 CIC B. Tak też wedle: *Comentario...*, t. 1, s. 255.

nym dzięki papieżowi Janowi Pawłowi II, nie można przyrównać do żadnych dotychczasowych.

Bibliografia

Dokumenty:

Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale, Romae 1909–

Benedykt XIV Pp., Encyklika *ad Missionarios per Orientalem deputatos. Allatae sunt* z 26.06.1755 r., [w:] *Codicis iuris canonici fontes*, oprac. P. Gasparri, J. Seredi, t. 2, Roma 1924, no 434, s. 456–474.

Benedykt XV Pp., Konstytucja apostolska *Providentissima Mater Ecclesia* z 27.05.1917 r., AAS 1917, no 9, cz. 2, s. 8.

Catholicae Ecclesiae Catechismus, Città del Vaticano 1992.

Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus, Typis Polyglottis Vaticanis 1990.

Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli II Pp. promulgatus. Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska (wydano za zgodą Amministrazione del Patrimonio della Sede Apostolica z 14.05.2001 r., no 344331), Lublin 2002.

Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus, Romae 1983.

Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski za-twierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984.

Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae auctoritate promulgatus, Romae 1918.

Codicis iuris canonici fontes, oprac. P. Gasparri, J. Seredi, t. 2, Roma 1924.

Coectus secundus, *Canones praevi*, Nuntia 1976, no 2, s. 54–56.

Conciliorum oecumenicorum decreta, oprac. G. Albergio, G. Dossetti, P. P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, H. Jedin, Bologna 1991.

Facoltà di Diritto Canonico Orientale, *Norme per la riconciliazione del diritto canonico orientale*, 17.04.1973 r., Nuntia 1973, *fasciculus praevius*, s. 20–33.

Jan XXIII Pp., Encyklika *Ad Petri Cathedram* z 29.06.1959 r., AAS 1959, no 51, s. 497–531.

Jan Paweł II Pp., Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* z 16.11.1979 r., DC 1979, no 1773, s. 901–922.

– Adhortacja apostolska *Christifidelis laici* z 30.12.1988 r., AAS 1989, no 81, s. 393–521; DC 1989, no 1978, s. 152–196.

– Adhortacja apostolska *Ecclesia in Africa* z 14.09.1995 r., AAS 1986, no 88, s. 5–82; DC 1995, no 2123, s. 817–855.

– Adhortacja apostolska *Ecclesia in America* z 22.01.1999 r., AAS 1999, no 91, s. 737–815; DC 1999, no 2197, s. 106–141.

– Adhortacja apostolska *Ecclesia in Asia* z 6.11.1999 r., AAS 2000, no 92, s. 449–528; DC 1999, no 2214, s. 979–1009.

- Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* z 28.06.2003 r., AAS 2003, no 95, s. 649–719; DC 2003, no 2296, s. 668–708.
- Adhortacja apostolska *Ecclesia in Oceania* z 22.11.2001 r., AAS 2002, no 94, s. 361–428; DC 2001, no 2260, s. 1072–1109.
- Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* z 22.11.1981 r., AAS 1981, no 73, s. 81–1991; DC 1982, no 1821, s. 1–37.
- Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* z 25.03.1992 r., AAS 1992, no 84, s. 657–804; DC 1992, no 2050, s. 451–503.
- Adhortacja apostolska *Pastores gregis* z 16.10.2003 r., AAS 2004, no 96, s. 825–924.
- Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia* z 2.12.1984 r., AAS 1985, no 77, s. 185–275; DC 1985, no 1887, s. 1–31.
- Adhortacja apostolska *Redemptoris custos* z 15.08.1989 r., AAS 1990, no 82, s. 5–34; DC 1989, no 1994, s. 984–993.
- Adhortacja apostolska *Redemptoris donum* z 25.03.1984 r., AAS 1984, no 76, s. 513–546; DC 1984, no 1872, s. 401–412.
- Adhortacja apostolska *Une espérance nouvelle pour le Liban* z 10.05.1997 r., AAS 1997, no 89, s. 313–416; DC 1997, no 2161, s. 501–549.
- Adhortacja apostolska *Vita consecrata* z 25.03.1996 r., AAS 1996, no 88, s. 377–486; DC 1996, no 2136, s. 351–399.
- Encyklika *Dives in misericordia* z 30.11.1980 r., AAS 1980, no 72, s. 1177–1232; DC 1980, no 1797, s. 1083–1099.
- Encyklika *Dominum et vivificantem* z 18.05.1986 r., AAS 1986, no 78, s. 809–900; DC 1986, no 1920, s. 583–612.
- Encyklika *Centesimus annus* z 1.05.1991 r., AAS 1991, no 83, s. 793–867; DC 1991, no 2029, s. 518–550.
- Encyklika *Evangelium vitae* z 25.03.1995 r., AAS 1995, no 87, s. 401–522; DC 1995, no 2114, s. 351–405.
- Encyklika *Laborem exercens* z 14.09.1981 r., AAS 1981, no 73, s. 577–647; DC 1982, no 1815, s. 835–856.
- Encyklika *Sollicitudo rei socialis* z 30.12.1987 r., AAS 1988, no 80, s. 513–586; DC 1988, no 1957, s. 234–256.
- Encyklika *Redemptor hominis* z 4.03.1979 r., AAS 1979, no 71, s. 257–324; DC 1979, no 1761, s. 301–323.
- Encyklika *Redemptoris Mater* z 25.03.1987 r., AAS 1987, no 79, s. 361–433; DC 1987, no 1938, s. 383–406.
- Encyklika *Redemptoris missio* z 7.12.1990 r., AAS 1991, no 83, s. 249–340; DC 1991, no 2022, s. 152–191.
- Encyklika *Ut unum sint* z 25.05.1995 r., AAS 1995, no 87, s. 921–982; DC 1995, no 2118, s. 561–597.
- Encyklika *Veritatis splendor* z 6.08.1993 r., AAS 1993, no 85, s. 1133–1228; DC 1993, no 2081, s. 901–945.
- Konstytucja apostolska *Aprite portas Redemptori* z 6.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 89–106; DC 1983, no 1846, s. 183–189.
- Konstytucja apostolska *Divinus perfectionis Magister* z 25.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 349–355; DC 1983, no 1864, s. 1138–1140.

- Konstytucja apostolska *Ecclesia in Urbe* z 1.01.1998 r., AAS 1998, no 90, s. 177–193; DC 1998, no 2178, s. 251.
- Konstytucja apostolska *Ex corde Ecclesiae* z 15.08.1990 r., AAS 1990, no 82, s. 147–1509; DC 1990, no 2015, s. 934–945.
- Konstytucja apostolska *Fidei depositum* z 11.10.1992 r., AAS 1994, no 86, s. 113–118; DC 1993, no 2063, s. 1.
- Konstytucja apostolska *Magnum matrimonii sacramentum* z 7.10.1982 r., L'osservatore romano, 8.10.1982, s. 1; DC 1982, no 1839, s. 973–974.
- Konstytucja apostolska *Pastor bonus* z 28.06.1988 r., AAS 1988, no 80, s. 841–930; DC 1988, no 1969, s. 897–912 i no 1970, s. 972–979.
- Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges* z 25.01.1983 r., AAS 1983, no 75, cz. 2, s. VII–XIV; DC 1983, no 1847, s. 244–247.
- Konstytucja apostolska *Sacri canones* z 18.10.1990 r., AAS 1990, no 82, s. 1033–1044; DC 1990, no 2018, s. 1084–1087.
- Konstytucja apostolska *Sapientia christiana* z 29.04.1979 r., AAS 1979, no 71, s. 469–499; DC 1979, no 1766, s. 551–561.
- Konstytucja apostolska *Scripturarum thesaurus* z 25.04.1979 r., AAS 1979, no 15, s. 233–235; DC 1979, no 1764, s. 454.
- Konstytucja apostolska *Spirituali militum curae* z 21.04.1986 r., AAS 1986, no 78, s. 481–486; DC 1986, no 1920, s. 613–615.
- Konstytucja apostolska *Universi dominici gregis* z 22.02.1996 r., AAS 1996, no 88, s. 305–343; DC 1996, no 2134, s. 251.
- Konstytucja apostolska *Ut sit validum* z 28.11.1982 r., AAS 1983, no 75, cz. 1, s. 423–425; DC 1983, no 1863, s. 1069–1070.
- List apostolski *Dies Domini* z 31.05.1998 r., AAS 1988, no 90, s. 713–766; DC 1988, no 2186, s. 658–682.
- List apostolski *Euntes in mundum* z 25.01.1988 r., AAS 1988, no 80, s. 935–956; DC 1988, no 1960, s. 383–390.
- List apostolski *Mulieris dignitatem* z 15.08.1988 r., AAS 1988, no 80, s. 1653–1729; DC 1988, no 1972, s. 1063–1088.
- List apostolski *Ordinatio sacerdotalis* z 22.05.1994 r., AAS 1994, no 86, s. 545–548; DC 1994, no 2096, s. 551–552.
- List apostolski *Orientalne lumen* z 2.05.1995 r., AAS 1995, no 87, s. 745–774; DC 1995, no 2117, s. 517–531.
- List apostolski *Tertio millenio adveniente* z 10.11.1994 r., DC 1994, no 2105, s. 1017–1032.
- Motu proprio *Apostolos suos* z 21.05.1998 r., AAS 1998, no 90, s. 641–658; DC 1988, no 2188, s. 751–758.
- Motu proprio *Misericordia Dei* z 2.05.2002 r., AAS 2002, no 94, s. 452–459; DC 2002, no 2270, s. 451–455.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

Kongregacja dla Kościoła Wschodniego, Dekret *Crescens matrimonium* z 22.02.1967 r., AAS 1967, no 59, s. 165–166.

Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski, Poznań 1967.

Le osservazioni dei membri della Commissione allo Schema Codicis iuris canonici orientalis e le risposte del Coetus de pensione observationum, Nuntia 1989, no 28, s. 3–138.

- Pius XII Pp.**, Motu proprio *Cleri sanctitati* z 2.06.1957 r., AAS 1957, no 49, s. 433–603.
– Motu proprio *Crebrae allatae sunt* z 22.02.1949 r., AAS 1949, no 41, s. 89–117.
– Motu proprio *Postquam apostolicis litteris* z 9.02.1952 r., AAS 1952, no 44, s. 65–152.
– Motu proprio *Sollicitudinem nostram* z 6.01.1950 r., AAS 1950, no 42, s. 5–120.
- Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo**, *Complemento agli emendamenti redazionali*, Nuntia 1988, no 27, s. 76–80.
– *La nuova revisione dello Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*, Nuntia 1986, no 22, s. 3–134.
– *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*, Nuntia 1984, no 19, s. 20–90.
– *Schema Codicis iuris canonici orientalis*, Romae 1986.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis**, *Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli Pp. promulgatus. Fontium annotatione auctus*, Libreria Editrice Vaticana 1995.
- Révision des canons de normis generalibus. Canonnes préliminaires au Code tout entier*, oprac. E. Jarawan, Nuntia 1980, no 10, s. 87–118.
- Sobór Watykański II**, Deklaracja o wolności religijnej (*Dignitatis humanae*) z 7.12.1965 r., [w:] COD, s. 1001–1010; SWD, s. 414–426.
– Dekret o ekumenizmie (*Unitatis redintegratio*) z 21.10.1964 r., [w:] COD, s. 908–920; SWD, s. 203–218.
– Dekret o Kościołach wschodnich (*Orientalium Ecclesiarum*) z 21.10.1964 r., [w:] COD, s. 900–907; SWD, s. 181–191.
– Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele (*Christus Dominus*) z 28.10.1965 r., [w:] COD, s. 921–939; SWD, s. 232–254.
– Konstytucja dogmatyczna o Kościele (*Lumen gentium*) z 21.10.1964 r., [w:] COD, s. 849–898; SWD, s. 105–170.
– Konstytucja o Liturgii św. *Sacrosanctam liturgiam* z 4.12.1963 r., [w:] COD, s. 820–843; SWD, s. 40–69.

Opracowania:

- Abbas J.**, *CCEO e CIC a confronto*, Apollinaris 2001, no 74, z. 1–4, s. 207–256.
– *Subsidiarity and the Eastern Code. Le Chiese sui iuris. Criteri di individuazione e delimitazione*, [w:] Atti del Convegno di Studio svolto a Košice (Slovacchia), 6–7.03.2004, ed. L. Okulik, Venezia 2004, s. 41–65.
– *Two Codices in Comparison*. Kanonika, t. 7, Roma 1997.
- Bączkiewicz F.**, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- Berutti Ch.**, *Institutiones iuris canonici*, t. 1: *Normae generales*, Taurini, Romae 1936.
- Beyer J.**, *Commento a un canone. Il primo canone del Codice*, Quaderni di diritto Ecclesiae 1993, no 6, z. 3, s. 298–306.
- Breve relazione sui lavori della Commissione dal 15 dicembre 1983 al 15 dicembre 1984*, Nuntia 1984, no 19, s. 93–94.
- Canones synopse zum Codex iuris canonici und Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, oprac. C. G. Fürst, Freiburg, Basel, Wien 1992.

- Chiappetta L.**, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale. Libri I-II*, Roma 1996.
- Cicognani H. J.**, *Commentarium ad librum primum Codicis iuris canonici*, t. 1, Romae 1939.
- Clerq de C.**, *De ritu et adscriptione ritui apus orientales catholicos*, *Ephemerides liturgicae* 1932, s. 473–480.
- Codice di diritto canonico. Edizione bilingue commentata*, t. 1: Libri I–II–III, ed. P. Lombardía, J. I. Arrieta, Roma 1986.
- Codice di diritto canonico e leggi complementari. Commento*, ed. J. I. Arrieta, Roma 2004.
- Código de derecho canónico. Edición bilingüe comentada*, ed. J. L. Acebal, F. Aznar, J. Manzanares, M. Sanz, Madrid 2003.
- Comentario exegético al Código de derecho canónico*, t. 1, ed. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, ed. 3, Pamplona 2002.
- Coussa A.**, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, t. 1: *Introductio de ritus orientalibus, de fontibus existendi iuris, de fontibus cognoscendi, de ecclesiastica hierarchia*, Cryptoferrata 1948.
- Dausend H.**, *Das interrituelle Recht im CIC*, Paderborn 1939.
- Eid E.**, *Le droit latin et les droits orientaux*, *Ius canonicum* 1975, no 25, z. 30, s. 133–167.
- Fürst C. G.**, *Interdipendenza del diritto canonico latino ed orientale. Alcune osservazioni circa diritto canonico della Chiesa latina. Il diritto canonico orientale nell'ordinamento ecclesiae*, ed. K. Bharanikulangara, [w:] *Studi Giuridici*, t. 34, Città del Vaticano 1995, s. 13–33.
- Gajda E.**, *Problem dopuszczalności małżeństwa katolika z prawosławnym w prawie kanonicznym*, Toruń 2000.
- Gaudemet J.**, *Réflexions sur Live I de normis generalibus du Code du droit canonique de 1983*, *Revue de droit canonique* 1984, no 34, s. 81–117.
- Gordillo M.**, *Compendium theologiae orientalis*, Romae 1937.
- Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Prepared under the Responsibility of the Martin de Azpilcueta Institute Faculty of Canon Law University of Navarre*, t. 1, Montreal, Chicago 2004.
- Hove van A.**, *De legibus ecclesiasticis*, v. 1, t. 2, Mechliniae, Romae 1930.
- Krukowski J., R. Sobański**, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003.
- Lanne E.**, *La révision du droit canonique oriental et le retour aux traditions authentiques de l'Orient*, *Irénikon* 1981, no 54, z. 4, s. 485–497.
- Lorusso L.**, *Interrelazione dei due codici nella Chiesa*, [w:] *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del Simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, Città del Vaticano, 19–23.11.2001, ed. S. Agrestini, D. Ceccarelli-Morolli, Città del Vaticano 2004, s. 277–330.
- Marini P.**, *Le résumé officiel de la vie du Pape Jean-Paul II*, *DC* 2005, no 2336, s. 489.
- Metz R.**, *Preliminary canons*, *Kanonika*, t. 10: *A Guide to the Eastern Code*, Roma 2002, s. 67–80.
- *Quel est le droit pour les Eglises orientales unies à Rome?*, *L'année canonique* 1987, no 30, s. 393–409.
- Nedungatt G.**, *Churches sui iuris and Rites*, *Kanonika*, t. 10: *A Guide to the Eastern Code*, Roma 2002, s. 99–126.

- New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York 2000.
- Ochoa X.**, *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*, Città del Vaticano 1984.
- Petrani A.**, *Fideles ad ritus orientales pertinentes*, *Apollinaris* 1939, no 12, s. 94–102.
- Pospishil V. J.**, *Eastern Catholic Church Law*, New York 1993.
– *Eastern Catholic Marriage Law*, New York 1991.
– *The New Latin Code of Canon Law and Eastern Catholics*, New York 1984.
- Prader J.**, *La legislazione matrimoniale latina e orientale. Problemi interecclesiali, interconfessionali e interreligiosi*, Roma 1993.
– *Interrituelle, interkonfessionelle und interreligiöse Probleme im Eherecht des neuen CIC*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 1983, Nr 152, s. 408–464.
- Sacra Congregatio pro Ecclesiae Orientali, *Oriente cattolico. Ceni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1974.
- Salachas D.**, *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma, Bologna 1993.
- The Code of Canon Law. A Text and Commentary*, ed. J. A. Coriden, T. J. Green, D. E. Heintschel, New York 1985.
- Studium Romanae Rotae. Corpus iuris canonici*, ed. P. V. Pinto, t. 1: *Commento al Codice di diritto canonico*, Città del Vaticano 2001; t. 2: *Commento al Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Roma 2001; t. 3: *Commento alla Pastor bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana*, Città del Vaticano 2003.
- Urrutia F. J.**, *Canones praeliminares Codicis (CIC). Comparatio cum canonibus praeliminaris Codicis canonum Ecclesiarum orientalium*, *Periodica de re canonica* 1992, no 81, z. 1, s. 153–177.
– *Commentaire du code de droit canonique. Livre I. Les normes générales. Commentaire des canons 1–203*, Paris 1994.
- Wernz F. X., P. Vidal**, *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, t. 1: *Normae generales*, Romae 1938.
- Vermeersch A., J. Creusen**, *Epitome iuris canonici cum commentariis*, t. 1: *Libri I et II Codicis iuris canonici*, Mechliniae, Romae 1963.
- Žužek I.**, *Appunti sulla storia della codificazione canonica orientale. Corso dell'anno accademico 2003–2004*, Roma 2004.
– *Che cosa è una Chiesa, un rito orientale?*, *Seminarium* 1975, no 27, z. 2, s. 263–277.
– *Index analyticus Codicis canonum Ecclesiarum orientalium*, *Kanonika*, t. 2, Roma 1992.
– *La Lex Ecclesiae fundamentalis et les deus Codex*, *L'année canonique* 1998, no 40, s. 19–48.
– *Modifiche dello Schema Codicis iuris canonici orientalis al Testo definitivo del Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, Roma 1992.
– *Presentazione del Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, *Kanonika*, t. 8: *Understanding the Eastern Code*, ed. I. Žužek, Roma 1997, s. 110–135; także w: *Monitor ecclesiasticus* 1990, no 95, s. 591–612.
– *Un Codice per una varietas Ecclesiarum*, [w:] *Studi sul Codex canonum Ecclesiarum orientalium*, ed. S. Gherro, Milano 1994, s. 3–31; także w: *Kanonika*, t. 8: *Understanding the Eastern Code*, ed. I. Žužek, s. 239–265.

C z a s o p i s m a:

- Apollinaris. Commentarius Instituti Utriusque Iuris, Pontificia Università Lateranense, Roma 1928–
- Archiv für katholisches Kirchenrecht, Mainz 1856–
- Communicationes. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici, 1969–
- Ephemerides liturgicae, Roma 1887–
- Irénikon. Revue des Moines de Chevetogne, Chevetogne 1926–
- Ius canonicum. Universidad de Navarra–Pamplona, 1961–
- L'année canonique. Recueil d'études d'informations, Paris 1952–
- La documentation catholique, Paris 1919–
- L'osservatore romano, Città del Vaticano 1861–
- Monitor ecclesiasticus. Commentarius internationalis iuris canonici, Romae 1949–2005.
- Nuntia. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis, t. 1–31, Roma 1975–1990.
- Periodica de re canonica (w latach 1903–1990 jako: Periodica de re morali, canonica et liturgica), Pontificia Università Gregoriana–Roma 1903–
- Quaderni di diritto Ecclesiae, Milano 1988–
- Revue de droit canonique. Université des Sciences Humaines de Strasbourg, Strasbourg 1921–
- Seminarium. Commentarii pro seminariis, vocationibus, ecclesiasticis, universitatibus, Città del Vaticano 1948–

Ewa GAJDA

**L'IMPORTANZA DELLA CODIFICAZIONE DI GIOVANNI PAOLO II
IN TERMINI DEL CAN. 1 CIC E DEL CAN. 1 CCEO**

(S o m m a r i o)

Papa Giovanni Paolo II – come supremo legislatore nella Chiesa cattolica – ha promulgato due codici di diritto canonico per instaurare un tale ordine di diritto comune (il *Codex iuris canonici* nel 1983 e il *Codex canonum Ecclesiarum orientalium* nel 1990). In questo modo è stata finita l'opera di aggiornamento promossa dal Concilio Vaticano II e di revisione della legislazione ecclesiastica della Chiesa cattolica. Il *Codice di diritto canonico* contiene – di regola – il diritto comune della Chiesa latina. Il *Codice dei canoni delle Chiese orientali* include – anche normalmente – la normativa canonica delle Chiese orientali cattoliche. La legislazione canonica orientale promulgata da Giovanni Paolo II nel 1990 si applica alle Chiese orientali cattoliche ma non riguarda tutte le Chiese cattoliche orientali. Il presente studio intende proprio illustrare la disciplina comparativa tra il Codice latino (CIC) e il Codice per le Chiese cattoliche orientali (CCEO) – cioè nei „Codici di Giovanni Paolo II” – sui primi canoni delle due codificazioni canoniche. Il problema non si può derivare dal fatto che i canoni del *Codice dei canoni delle Chiese orientali* riguardano unicamente le Chiese orientali cattoliche [...] *nisi relationes cum Ecclesia latina quod attinet, aliud*

expresse statuitur. Per questo motivo si limita a esaminare i alcuni problemi interrituali: ci sono i canoni del Codice latino che si riferiscono alle Chiese orientali cattoliche, come pure ci esistono i canoni del Codice per le Chiese cattoliche orientali che vincolano (direttamente o indirettamente) i latini. A questo punto sembra opportuno notare che il CCEO – nella sua apertura ecumenica – riconosce alle Chiese e comunità ecclesiali non cattoliche il diritto di regolare la situazione giuridica dei propri fedeli secondo il proprio diritto.